

DE GROTE REDE

NIEUWS OVER KUST EN ZEE

#57
MEI 2023

**De eikelmuis
aan de kust:
een gemaskerde
duinenacrobaat**

**Visserijdata en
de toestand van
onze visbestanden**

**300 Jaar Oostendse
Compagnie**

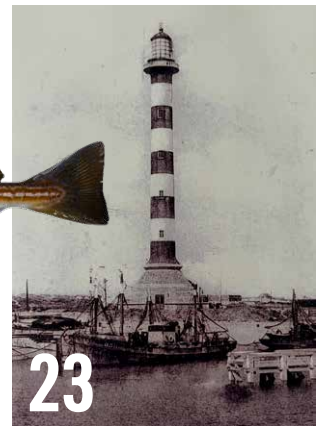
Ongewone zaken trekken de aandacht. Daarop zijn onze hersenen nu eenmaal ingesteld. Wat afwijkt van het normale, valt op. En vermits het VLIZ een open huis is voor iedereen met een passie voor de zee en de zeewetenschappen, bereiken ongewone vragen en meldingen van burgers het VLIZ op vrijwel dagelijkse basis. Zo ook vorige week, toen een Luxemburgse toerist ons via een e-mail en foto attendeerde op een wel zeer merkwaardige meeuw. Een zilvermeeuw aan de Brugse Begijnenvest, met een sterk verlengde, haakvormige bovensnavel, bijna twee keer zo lang als bij een 'normale' meeuw. Een geval van 'avian keratin disorder', zo blijkt. Een aandoening waarbij het hoorn van de snavel ongecontroleerd doorgroeit. Finaal veelal een doodsvonnis voor de vogel in kwestie, maar wel een interessante case voor de veeartsen van de Universiteit Gent.

Ook de eikelmuis is geen gewone verschijning aan onze kust. Olivier Dochy beschrijft, met prachtige foto's van Bram Conings, in dit nummer van de Grote Rede hoe deze nachtactieve slaapmuis – met Zorro masker en pluimstaart – in onze druk bevolkte kustzone probeert stand te houden. In een tweede hoofdartikel beschrijft historicus Wim De Winter het komen en gaan van de Oostendse of 'Generale Keizerlijke Indische Compagnie'. Een ongewone en deels geslaagde poging om in de vroeg 18de eeuw in Oostende een handelsgenootschap te stichten. Een handelsgenootschap dat de concurrentie aanging met grote jongens als de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) uit de Noordelijke Nederlanden of de Britse East India Company (EIC). En wie wil weten hoe het anno 2023 gesteld is met de Belgische visserij en de visbestanden in de Zuidelijke Noordzee, verwijzen we graag naar de bijdrage van Els Torreele en Hans Polet (ILVO).

En noch zijn de ongewone zaken niet uitgeput... De Grote Rede bericht ook over schaalhorens in de vloedlijn (die daar niet thuishoren), kabeljauw die wegtrekt omdat het te warm wordt, de Noordzee die ongewoon ondiep is, anders consumeren, leven als een oude vuurtorenwachter, plastic korreltjes of 'afval' in schoonheidsmiddelen en nog veel meer ongewoons.

Coverbeeld: © Bram Conings

INHOUD #57

Kustkiekje	3
De eikelmuis aan de kust: een gemaskerde duinenacrobaat	4
Visserijdata en de toestand van onze visbestanden	8
300 Jaar Oostendse Compagnie	14
Schaalhorens in de vloedlijn?	19
Waar komt onze geliefde kabeljauw vandaan?	20
Hoe diep is de noordzee?	21
Duurzaamheidsdoelstellingen onze kust SDG 12: verantwoorde productie en consumptie	22
De voorlaatste vuurtorenwachter van Oostende	23
Er ook schoon genoeg van? microplastics in cosmetica	24
De zee als goed doel steunt briljante onderzoeksideeën	25
Zeewoorden: Nes, Nesse, Nisse / Schol of Pladijs	26
In de branding	30

Kustkiekje

**In welk museum en in welke kustdorp
aanschouwen deze bezoekers het werk
van een befaamde kunstenaar?**

Antwoorden kan op kustkiekjes@vliz.be
met als onderwerp 'Grote Rede nr. 57'.

Uit alle juiste inzendingen wordt een
winnaar geloot, die een boekenprijs wint.

© Bram Conings

DE EIKELMUIS AAN DE KUST

een gemaskerde duinenacrobaat

Olivier Dochy¹ & Bram Conings²

Onze duinen zijn een echte hotspot voor biodiversiteit, dat is al lang gekend. Wat minder gekend is, is dat daar ook een knaagdier leeft dat weinigen ooit hebben gezien: de eikelmuis. Met zijn Zorro masker en pluimstaart is het nochtans een fraaie verschijning. Al krijg je ze moeilijk te zien want alleen 's nachts actief, en dan nog in dichte begroeiing. We zitten hier overigens aan het noordelijkste puntje van hun areaal. De provincie West-Vlaanderen heeft de eikelmuis tot een van haar doelsoorten voor natuurbescherming uitgeroepen, en werkt daarvoor samen met een legertje enthousiaste vrijwilligers en terreinbeheerders. Het is ook nodig want de soort doet het niet goed in grote delen van Europa. In dit artikel maken we kennis met de aparte gewoontes van de acrobaat van de duinen.

¹ Medewerker biodiversiteit bij de provincie West-Vlaanderen. (olivier.dochy@west-vlaanderen.be)

² VLIZ-medewerker en actieve vrijwilliger voor het eikelmuisproject aan de kust (bramconings@gmail.com)

Een typisch leefgebied voor de eikelmuis in de duinen van de Westkust: een gevarieerd duinstruweel naast tuinen met huizen en 'kotjes' © Olivier Dochy.

In winterslaap rollen eikelmuisen zich helemaal op. Soms liggen ze diep weggedoken in een mosnest, soms bloot zoals deze hier in een nestkast © Bram Conings.

KOTJES JA, KATJES NEE

De eikelmuis is duidelijk groter dan een gewone muis maar kleiner dan een rat. Het zwarte Zorro masker is uniek en geeft de kop een bont uiterlijk. Herkenning is hierdoor gemakkelijk, zeker als je ook de zwart-witte pluimstaart hebt gezien. Het lichaam is duidelijk tweekleurig: een grijsbruine tot rossig bruine rug en een witte buik, met een scherpe grens tussen beide kleuren. De grote oren zijn opvallender dan bij de meeste 'gewone' muizen (zoals de huismuis of de bosmuis). Ze kunnen bijzonder goed en snel klimmen op takken, touwen en zelfs op verticale ruwe muren. Hun pluimstaart helpt hen om hun evenwicht te behouden, zoals bij eekhoorns. Met deze vaardigheden verplaatsen ze zich het liefst door struikgewas, boomkruinen of langs 'loopbruggen' zoals elektriciteitsdraden. Op de grond komen ze minder graag, want daar loert gevaar. Heel veel roofdieren houden van knaagdieren in het algemeen, maar de huiskat is vermoedelijk de belangrijkste predator in het eikelmuisleefgebied dicht bij de mens.

We vinden eikelmuisen vooral in rijke oude (duin)bossen, bosranden met veel bramen, natuurlijke tuinen, fruitboomgaarden, dichte struwelen en duingebieden, waar een grote variatie aan voedsel is te vinden. In dergelijke biotopen zijn rotsen, steenhopen, oude muren, kotjes, zolders of andere stenige objecten erg geliefd. Hierdoor komen eikelmuisen graag in de buurt waar mensen wonen of woonden. Ze kunnen ofwel zelf een nest maken in een struik of boom, uitsluitend uit mos bestaande,

al gebruiken ze ook allerhande nissen, boomholtes, spouwmuur of kapen ze een vogel- of eekhoornest. Ook nestkasten met een opening geschikt voor de koolmees of groter vallen in de smaak (diameter minstens 32 mm).

Aan de kust vinden we ze vooral waar woonwijken met gevarieerde tuinen grenzen aan duingebieden met dicht struweel of duinbos. Dit is natuurlijk geen pleidooi om de duinen verder vol te bouwen, maar een pleidooi om de 'duintuinen' natuur- en eikelmuisvriendelijker te maken.

ACTIEVE LANGSLAPERS

De eikelmuis is een bijzonder knaagdier. De soort is lid van de familie van de slaapmuizen waartoe ook de relmuis en de hazelmuis behoren. Die laatste twee komen in West-Vlaanderen niet voor. Typisch voor deze familie is de lange winterslaap, van oktober tot april, al kort dit in zachte winters wat in. In tegenstelling tot wat de gangbare gedachte is, is een winterslaap niet ononderbroken. Af en toe verplaatsen ze zich, als het te warm of te koud wordt, te droog of te nat. Dat mag wel niet te veel gebeuren, want het kost veel energie op een moment dat er nauwelijks voedsel is.

De nood aan winterschuilplaatsen met een stabiele temperatuur en hoge luchtvochtigheid (tegen uitdrogen) zal er niet vreemd aan zijn dat we ze zo vaak nabij gebouwen tot zelfs in de binnenstad aantreffen. Eikelmuisen benutten ook

natuurlijke holtes zoals boomholtes en konijnenholten. Er zijn zelfs meldingen van overwinteraars in grote vogelnesten zoals die van de ekster. Ook nestkasten gebruiken ze regelmatig, met een voorkeur voor de beter geïsoleerde houtbetonnen kasten, eerder dan gewone houten nestkasten. Aan de kust bewonen ze nestkasten veeleer als tijdelijke zomerverblijfplaatsen en minder voor de winterslaap, wat in het binnenland wel regelmatig gebeurt.

Eikelmuisen leggen geen wintervoorraad voedsel aan. Omdat ze langdurig doorslapen moeten ze het hebben van een flinke vetreserve die ze in het najaar opbouwen. Eikelmuisen zijn alleseters. Hun plantaardig voedsel bestaat vooral uit vruchten, zaden, noten of knoppen. Ze vullen dit aan met kalk en eiwitten uit dierlijk voedsel. Dit zijn vooral ongewervelden zoals huisjesslakken, duizenden miljoenpoten, spinnen of pissebedden, maar ook grotere prooien zoals kleine muizen of zelfs jonge vogels. Om die reden werden ze tot recent nog vaak gedood door de eigenaars van vogelnestkasten wanneer ze er een eikelmuis in aantreffen. Nu is dat strafbaar, want de soort is wettelijk beschermd in Vlaanderen. Het is nu eenmaal hoe de natuur werkt.

De dieren leven zowel in gezinsverband als alleen, meestal binnen elkaar overlappende territoria van een paar honderd meter doorsnede. Mannetjes hebben met gemiddeld 7 ha een groter leefgebied dan vrouwtjes (3 ha) die in dit gebied ook hun jongen grootbrengen. Het mannetje is meer mobiel tijdens de paartijd en neemt verder niet deel aan de 'opvoeding' van de jongen.

Om een goede populatie te behouden is het nodig dat mannetjes en vrouwtjes elkaar via aaneengesloten boomkruinen en struwelen kunnen ontmoeten. Versnippering van leefgebieden door ongeschikte terreinen is een grote bedreiging. Dat is zeker zo aan de kust waar de bouwwoede niet te stoppen lijkt. Door je tuin natuurvriendelijk in te richten kunnen de dieren er beter overleven.

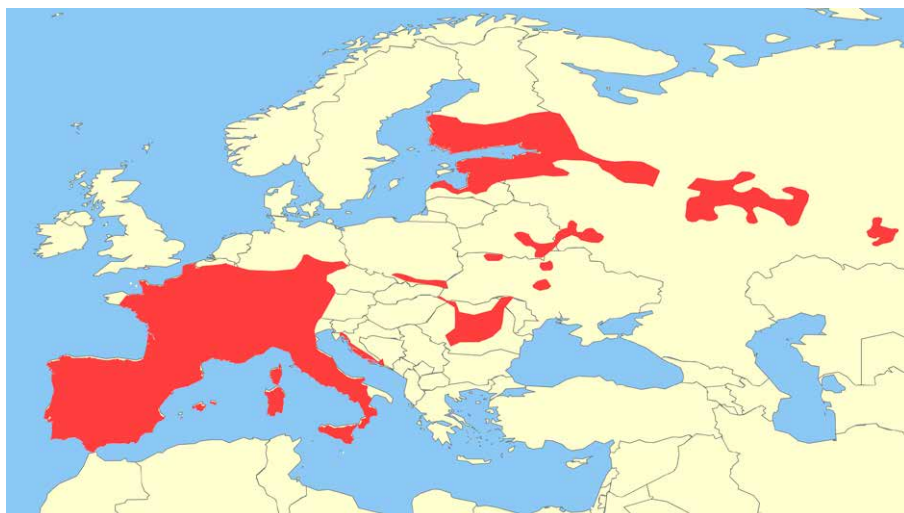
Er is per jaar gewoonlijk één worp van 4-6 jongen. Soms volgt er een tweede worp in augustus-september, maar het is zeer de vraag of deze jongen tijdig groot en vet genoeg worden om de winter te overleven. Overwinteren doen ze alleen of met enkele samen. Vrouwtjes zijn pas geslachtsrijp na de tweede overwintering. Dit is voor knaagdieren een eerder lage voortplantingssnelheid. De meeste eikelmuisen worden hooguit 2 of 3 jaar oud, met een maximum van 6 jaar. Omdat ze met kleine families in territoria leven kunnen hun aantallen nooit te hoog oplopen. 'Plagen' zoals bij ratten of huismuisen zijn daarom niet te verwachten. De bruine rat is naast voedselconcurrent ook een predator van eikelmuisen en een concurrent om holtes, zeker als ze in hoge dichtheden voorkomen. In zo'n geval wordt snel naar rattenvergift gegrepen. Helaas zijn ook eikelmuisen hiervan het slachtoffer.

Op een zolder waar fruit bewaard wordt, in boomgaarden of uitzonderlijk in isolatiemateriaal kunnen ze enige schade aanrichten. Maar over het algemeen valt er heel vreedzaam samen te leven met deze struikacrobaat. Sommige mensen worden zelfs grote fan van een eikelmuis als die elke avond via een kabel naar de haag vertrekt.

WAAR KOMEN EIKELMUIZEN NU NOG VOOR?

De noordrand van het West-Europese areaal van de eikelmuis loopt dwars door Vlaanderen, van west naar oost. Het is opvallend hoe de leemstreek bijna af te lezen valt uit de verspreidingskaart, al zit er wat ruis op die grens. Zo liggen Kortrijk en Leper al in de zandleemstreek. Het is onduidelijk waarom die grens zo scherp is. Een mogelijke verklaring is het hogere kalkgehalte in de leem- én duinbodems, waardoor er meer ongewervelden met kalkrijke lichaamsdelen (zoals huisjesslakken of miljoenpoten) voorkomen.

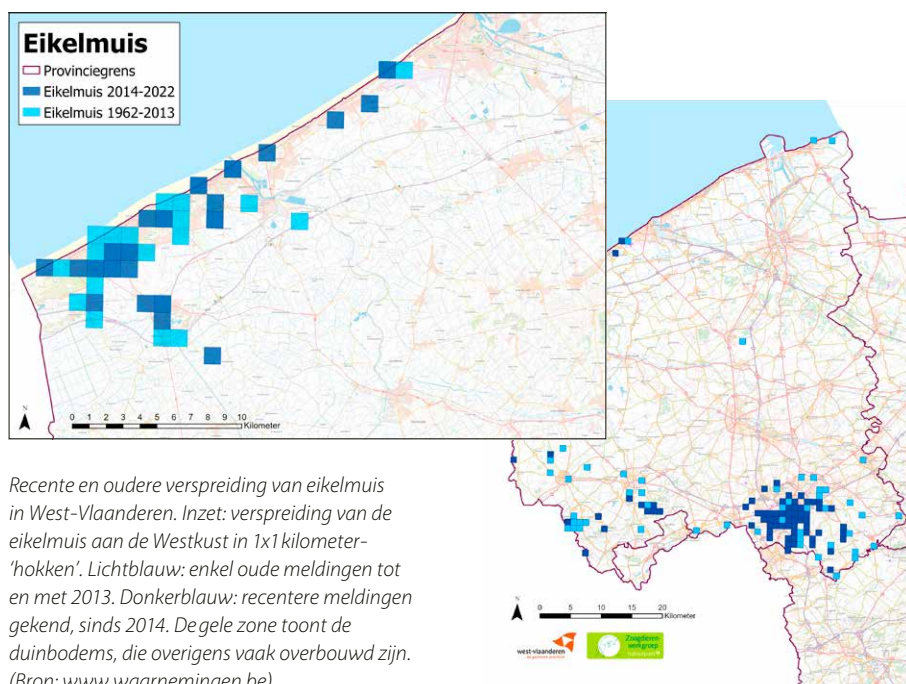
Het is nog afwachten of deze overwegend zuidelijke soort zal profiteren van de klimaatverandering. Door de bokkensprongen van het weer zorgt dit voor een regelmatig verstoorde winterslaap wat nefast kan zijn voor de conditie in de lente, het voortplantingsseizoen.

De geografische verspreiding van de eikelmuis (*Eliomys quercinus*). De noordgrens van het areaal van de westelijke deelpopulatie loopt dwars door Vlaanderen. De Oost-Europese populaties zijn in de laatste halve eeuw compleet verbrokken geraakt zonder dat de oorzaak gekend is. Op Europese schaal staat de soort op de Rode Lijst als 'bijna in gevaar' (near-threatened), wat een onderschatting lijkt. Op de Vlaamse Rode Lijst is dit nog twee categorieën 'zwaarder', namelijk 'bedreigd'. (Kaart: Wikimedia Commons)

In West-Vlaanderen doet de eikelmuis het nog redelijk langs de Westkust en in de Kortrijkse agglomeratie. In de binnenstad zijn parken, oude tuinen en met oude struiken begroeide spoorwegbeddingen de sterkhouders. Ook in Veurne bevindt zich een kleine populatie, die helaas sterk geïsoleerd leeft van die in de duinen. In Oost-Vlaanderen blijken vele oude vindplaatsen de laatste jaren 'leeg' zonder dat men zicht heeft op de oorzaken. Dat is ook zo in Ieper en Heuvelland die weliswaar meer bos en kleine landschapselementen tellen dan twintig jaar geleden maar waar we nu nog nauwelijks meldingen uit ontvangen. Het is ook verwonderlijk dat maar heel weinig eikelmuisen worden gemeld in 'zuivere' natuurgebieden.

Op het kaartje is de oude en recente verspreiding te zien in West-Vlaanderen. Van de lichtblauwe vakjes is al minstens 10 jaar niets meer van eikelmuisen vernomen, en meestal al veel langer. Dat zijn voor een deel landbouwgebieden waar het oude groen van weleer op de schop is gegaan, maar niet uitsluitend. Aan de Westkust is de verspreiding nauwelijks gewijzigd met populaties tussen Oostende en De Panne. De Oostkust is een ander verhaal. Tot 1994 waren eikelmuisen bekend uit de Zwinduinen en zelfs het Zwinpark, met nog meldingen tot in Zeeuws-Vlaanderen. Rond de eeuwwisseling was het ook daar gedaan.

Recente en oudere verspreiding van eikelmuis in West-Vlaanderen. Inzet: verspreiding van de eikelmuis aan de Westkust in 1x1 kilometer-'hokken'. Lichtblauw: enkel oude meldingen tot en met 2013. Donkerblauw: recentere meldingen gekend, sinds 2014. De gele zone toont de duinbodems, die overigens vaak overbouwd zijn. (Bron: www.waarnemingen.be)

Aan de Franse kant van de grens loopt de verspreiding door, ook in de stad Dunkerque.

VINGER AAN DE POLS

De aanwezigheid van eikelmuis vaststellen is gezien zijn levenswijze niet vanzelfsprekend. Cameravallen of sporenbuizen zijn handige hulpmiddelen, maar voor het opvolgen van veel gebieden voor een langere periode maken onderzoekers gebruik van eikelmuis-nestkasten. De aanwezigheid van eikelmuisen in een gebied kan bevestigd worden als in zo'n nestkast een mosnest, specifieke etensresten, uitwerpselen of uiteraard de dieren zelf aangetroffen worden. Om de verspreiding van eikelmuis langs onze kust te onderzoeken hingen we in 2012 de eerste eikelmuisnestkasten op. Enkele jaren later was het aantal nestkasten opgelopen tot iets meer dan 150, verspreid over 16 gebieden tussen De Panne en Oostende. Vrijwilligers controleren die tweemaal per jaar.

Het provinciedomein Atlantikwall Raversyde kent een uitgebreid bunker- en gangenstelsel. Dit relict van de Atlantikwall uit beide wereldoorlogen is een van de op eikelmuisen onderzochte gebieden. Daar vinden we (sporen van) eikelmuisen zowel in speciaal daartoe uitgehangen nestkasten, als in ondergrondse gangen, gaten in bunkers, holle muren (snelbouwers) of boomholtes. Ook in de bosaanplantingen in het parkgedeelte aan de polderkant net buiten de duinen worden ze aangetroffen. Daar stopt het evenwel, waarmee deze populatie wellicht een zeer geïsoleerd bestaan leidt. Dat is geen goed nieuws voor hun voortbestaan op langere termijn.

In Middelkerke zijn enkele losse waarnemingen gekend maar blijft het zoeken naar een populatie. Op grondgebied Nieuwpoort hebben we enkele oudere waarnemingen, maar daar blijken ze recent bijna overal verdwenen. Een woonwijk met veel tuinen in Nieuwpoort-Bad is er waarschijnlijk het laatste bastion.

In Koksijde is het een ander verhaal. Verspreid over de gemeente komen eikelmuisen voor, van het Hannecaertbos tot de Noordduinen, met ook een mooie populatie in en rond de Doornpanne. Aandacht voor geschikte stapstenen en corridors in de vorm van eikelmuisvriendelijke parken, tuinen en ander groen is hier essentieel.

Eikelmuisen kwamen rond de eeuwwisseling ook in De Panne goed verspreid voor. Maar ook hier kregen ze om onbekende redenen zware klappen en zijn ze vandaag bijna afwezig. Gelukkig lijken ze de laatste jaren terug te komen, vooral aan de kant van Koksijde.

De binnenduinstrand in provinciedomein Atlantikwall Raversyde heeft een vrij oud en dicht duinbos. Door de zilte zeewind blijven de boomkruinen laag en de stammen krom. Een ideaal spelterrein vol voedsel voor eikelmuisen. In de bunkers, gangen en konijnenholen vinden ze overwinteringsplekken. © Vilda (Yves Adams)

In Veurne komen ze in het stadscentrum voor, in parken en tuinen met dicht en oud groen. Ook deze populatie lijkt sterk geïsoleerd van de burens in de duinen.

KAN IK ZELF IETS DOEN VOOR DIT SCHATTIGE DIER?

Heb je er een gezien? Meld die dan met een korte beschrijving op www.waarnemingen.be of verwittig een van de auteurs. Op die manier houden we een vinger aan de pols van hoe het de soort vergaat. Neem een foto als het mogelijk is, bv. als je een dood exemplaar vindt. Gezonde dieren maken zich zo snel mogelijk uit de voeten. Zieke dieren kunnen verzorgd worden door het Opgangcentrum voor vogels en wilde dieren in Oostende. Begin daar zelf niet aan!

Voor de rest kun je in je tuin of in het plaatselijke park veel doen. Hoe meer inheemse struiken en bomen, hoe beter, want die bieden beschutting en voedsel. Ook fruitbomen bieden een grote meerwaarde. Besdragende struiken als duindoorn, vlier, meidoorn of sleedoorn zijn een prima keuze voor zandige tuinen. Maar vermijd lastige exoten die problemen geven in de duinen zoals boksdooorn of rimpelroos (zie www.natuurenbos.be/life-dunias/nieuws/)! Maak een hoop van dik hout of losse stenen. Daaronder kunnen de dieren schuilen en vinden ze allerlei ongewervelden. Verlicht je tuin niet onnodig en hou de kat 's nachts binnen. Vermijd het gebruik van muizen- en rattenvergif aangezien deze niet selectief zijn en ook eikelmuisen treffen. Rattenplagen

voorkom je trouwens vooral door het voedselaanbod voor die ratten te beperken, zoals geen overmatig kippenvoer geven, geen open vuilnis en dergelijke. Overtuig je burens om hetzelfde te doen. Je zal het snel zien: naast hopelijk eikelmuisen zullen nog heel wat andere diersoorten op bezoek komen! En dat is de belangrijkste reden waarom de provincie de eikelmuis als doelsoort heeft gekozen: je kunt er heel wat mensen mee verwonderen en hen aanzetten om hun tuin natuurvriendelijker in te richten. Op die manier moet het mogelijk zijn om de versnipperde populaties in het duingebied te 'ontsnippen', via eikelmuisvriendelijke tuinen en -parken.

De beste manier om te zien of je succes hebt, is op lente- of zomeravonden in je tuin wachten tot het donker is en je ze eventueel hoort of ziet, of door een wildcamera te hangen op strategische plaatsen.

Voor wie een evenement organiseert en de soort in de kijker wil plaatsen zijn er mogelijkheden. Via het bezoekerscentrum De Duinpanne in De Panne kun je enkele infopanelen lenen en vrijwilligers contacteren voor een actievere infostand voor jong en oud.

LEES MEER:

het provinciale soortactieplan
www.west-vlaanderen.be/soortenbescherming.

VISSERIJDATA

en de toestand van onze visbestanden

Els Torrele¹ & Hans Polet¹

Vis is gezond, dat weten we. Maar hoe is het gesteld met de gezondheid van onze visbestanden? Decennialang hebben visserijwetenschappers gewaarschuwd dat veel visbestanden te hard worden bevestigd. Soms is het advies opgevolgd, andere keren niet. Hele visserijen zijn ingestort – zoals gebeurde met de haringvisserij in de Noordzee eind jaren zeventig en aan de andere kant van de Atlantische Oceaan met de kabeljauwvisserij op de Grote Banken aan het begin van de jaren 1990. Gelukkig hebben een aantal visbestanden zich kunnen herstellen door de verminderde visserij in de afgelopen jaren. Dat zeggen wetenschappers op basis van duizenden data die ze verzamelen en analyseren. Vissers zijn daarbij een belangrijke ‘partner in science’.

HOE WETEN WE HOEVEEL VIS IN ZEE ZWEMT?

Zonder data geen advies mogelijk

Wanneer wetenschappers voorspellingen doen over de toestand van een visbestand of van het mariene ecosysteem, hebben

zij gegevens nodig. Zijn er geen gegevens, dan is er geen advies en kan het beleid geen gefundeerde beslissingen nemen. Het verzamelen van gegevens over de visserij en het mariene ecosysteem klinkt misschien eenvoudig, maar dat is het niet. Vissen houden zich niet aan grenzen, waardoor internationale coördinatie van cruciaal belang is. Door samen te werken met collega's uit andere landen krijgen

wetenschappers een beter beeld van wat er gebeurt met de vispopulaties en met het mariene ecosysteem in het algemeen. De manier waarop de verschillende Europese landen deze gegevens over visserij en mariene ecosystemen verzamelen, beheren en beschikbaar stellen, wordt geregeld in het Europees kader voor gegevensverzameling (Data Collection Framework EC verordening 2017/1004). Dit kader behandelt

¹ Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek

Een zeegaande waarnemer van het ILVO gebruikt een digitale meetplank om accuraat de lengte van een vis te meten. De waarnemer stuurt de gegevens direct door naar een laptop die alle data automatisch opslaat. Bij terugkomst van een zeereis downloadt de waarnemer de gegevens rechtstreeks in de ILVO-databank. Vóór gebruik ondergaan deze data nog een aantal kwaliteitscontroles (ILVO).

zowel biologische, milieu-, economische en sociale gegevens. Europa voorziet in financiële ondersteuning voor deze gegevensverzameling.

Zeegaande waarnemers

Het is onmogelijk om elke vis in zee te tellen. Dus grijpen visserijwetenschappers naar drie belangrijke bronnen voor het verzamelen van gegevens: commerciële vissersvaartuigen, onderzoekvaartuigen en de havens waar de vis wordt aangeland. Elk land heeft zeegaande waarnemers die maandelijks meegaan aan boord van vissersvaartuigen of naar vissershavens reizen om monsters van de aangelande vis te nemen. Zij verzamelen steeds dezelfde biologische gegevens: lengte, geslacht, gewicht en leeftijd van de individuele vissen. Vroeger ging dat met pen en papier, vandaag zijn er elektronische meetplanken, kunstmatige intelligentie en andere innovatieve technieken zoals sensoren en DNA om de gegevensverzameling te verbeteren. De inzet van deze technische hulpmiddelen vloeit voort uit de noodzaak om de kwaliteit van de gegevens te verbeteren en over te schakelen van visserijadviezen over afzonderlijke bestanden, naar adviezen over hele ecosystemen.

Om de gegevensverzameling van op commerciële vaartuigen aan te vullen, worden ook twee wetenschappelijke surveys uitgevoerd. De eerste survey gaat door in de zuidelijke Noordzee met de Belgica (samenwerking ODNature) en richt zich o.a. op de bestandsopnames van schol en tong. De tweede survey gaat door met de Simon Stevin (samenwerking met het VLIZ) in de Belgische kustwateren om het aantal juveniele platvissen te bepalen (vnl. schar, schol, tong, tarbot, griet en grijze garnalen).

Het vaartuig als datacollector

Ondanks die nieuwe technieken zou data verzamelen op zee niet mogelijk zijn zonder de hulp en de medewerking van de vissers en de visserijsector. Het aantal zeegaande waarnemers is gelimiteerd, net als het aantal vaartuigen waarmee zij op zee kunnen gaan (bv. door plaatsgebrek). Zo blijft de gegevensverzameling beperkt tot slechts een fractie van de vissersvloot. En het inzetten van extra mensen om meer gegevens te verzamelen en zo een grotere dekking van de vloot te realiseren, vraagt een (te) grote investering. Omdat de visser zelf ook het belang inziet van meer data en het sneller beschikbaar krijgen van gegevens, hebben

“ **MARIENE WETENSCHAP IS EEN KOSTBARE ONDERNEMING EN WE ZULLEN NOOIT ALLES WETEN, MAAR SAMENWERKING TUSSEN WETENSCHAPPERS EN DE INDUSTRIE IS VAN CRUCIAAL BELANG OM HET FEITENMATERIAAL TE VERBETEREN EN GOEDE BEHEERBESLISSINGEN TE NEMEN.** ”

wetenschappers en vissers de voorbije jaren de handen in elkaar geslagen. Ze startten verschillende ‘fisheries-science partnerships’ die zich richten op het vissersvaartuig als platform voor datacollectie. Ook kan self-sampling de hoge kosten van wetenschappelijke activiteiten aanzienlijk verlagen. Bij self-sampling schakelt men de visser in bij het wetenschappelijk bemonsteren en bij nieuwe technologieën (bv. sensors, camera’s). Dit vereist weliswaar een zo danige invoer van de door de sector actief verzamelde data, dat ze zowel bij de industrie als bij de wetenschap het nodige vertrouwen wekken.

Nationale kwaliteitscontrole

Duizenden gegevens over vissen in verschillende mariene regio’s zijn nauwgezet verzameld. Tijd voor de wetenschappers om de beschikbare gegevens met wiskundige modellen te verwerken. Zo krijgen ze inzicht in de ontwikkeling van de vispopulaties en de invloed van de visserij daarop in de loop der tijd. Ook hier volgt eerst nog een kwaliteitscontrole door de nationale instituten.

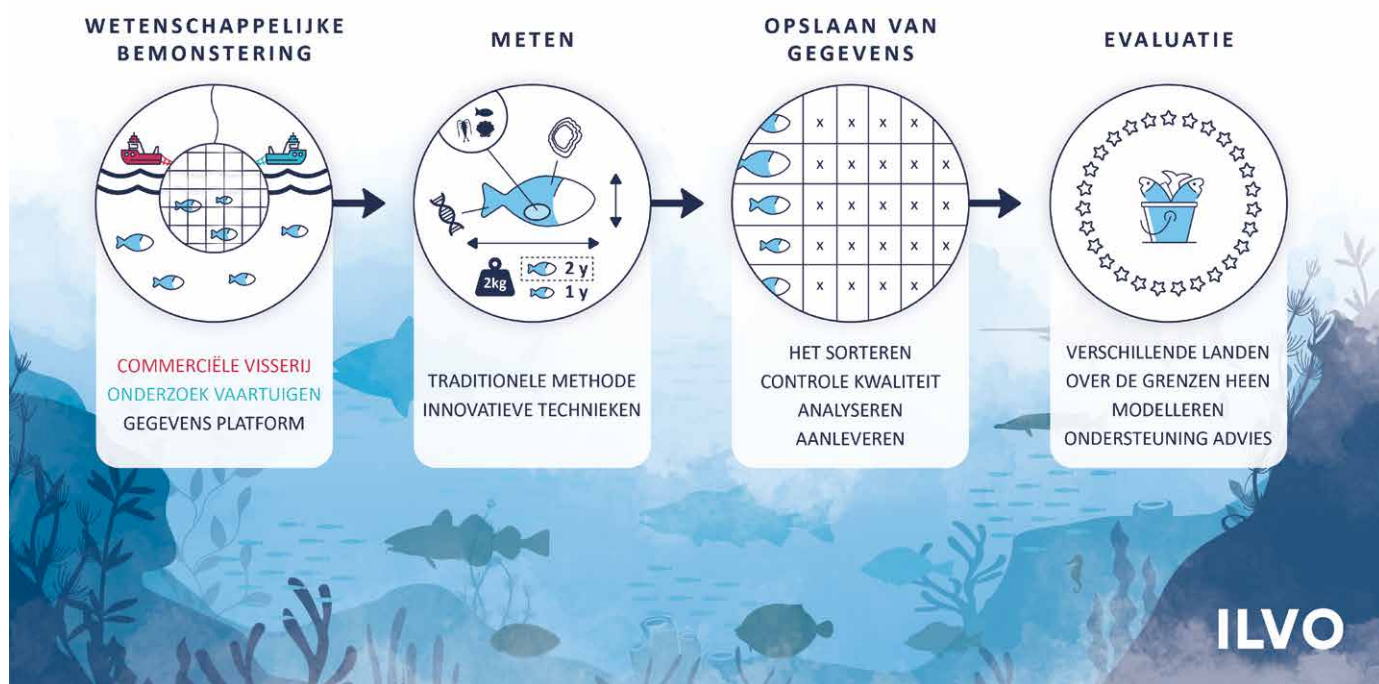
ICES vertaalt data in wetenschappelijke adviezen

Vervolgens is het de beurt aan ICES of de International Council for the Exploration of the Sea. Dit orgaan coördineert de gecombineerde gegevensstroom uit alle lidstaten, inclusief de Belgische, om visbestandsramingen uit te voeren. Als een van de Europese wetenschappelijke visserij-instituten neemt ILVO deel aan deze ICES vergaderingen. In ICES-werkgroepen zetelen wetenschappers van de landen die vissen op een specifiek visbestand in het noord-oostelijke deel van de Atlantische Oceaan en de Oostzee. De rol van de ICES bestaat erin wetenschappelijk advies te verstrekken over duurzame visserij, op basis van de beginselen die zijn vastgelegd in internationale overeenkomsten. Het advies is gebaseerd op de ramingen van de populatie/biomassa van de visbestanden maar ook op vangstprognoses voor het komende jaar bij verschillende niveaus van visserij-intensiteit (scenario’s).

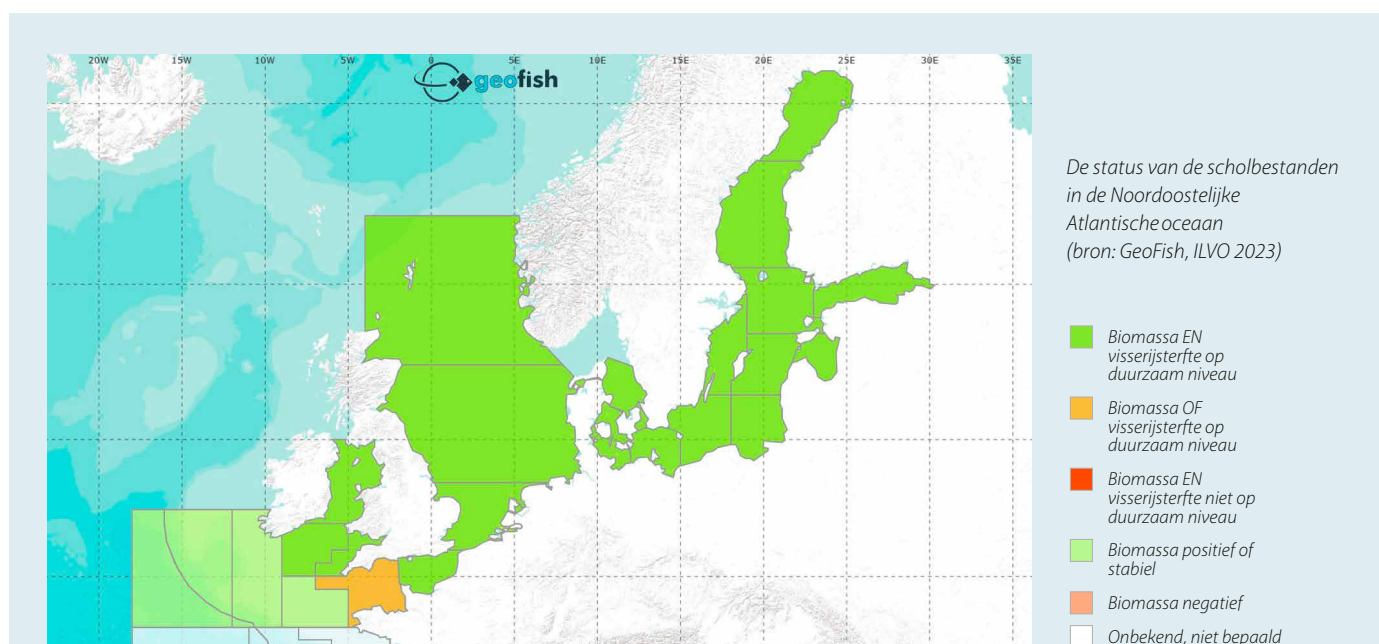
Europese commissie vertaalt adviezen in visquota

Een onafhankelijk beoordelingsproces controleert het eindresultaat van de werkgroepen en laat ICES toe een advies voor te leggen aan de Europese Commissie. De Europese Commissie laat dit advies dan door het Wetenschappelijk, Technisch en Economisch Comité voor de visserij (WTECV) grondig bekijken. En ze vertaalt het in voorstellen voor vangstlimieten per visbestand, ook wel TAC of Total Allowable Catch (maximaal toegestane vangst) genoemd. Zo leidt de gegevensverzameling uit elk van de Europese landen, finaal tot een Europees

TEL HET ONTELBARE

Schematisch overzicht dat de flow van het verzamelen van biologische gegevens tot aan het gebruik van de gegevens weergeeft (bron: ILVO, 2022)

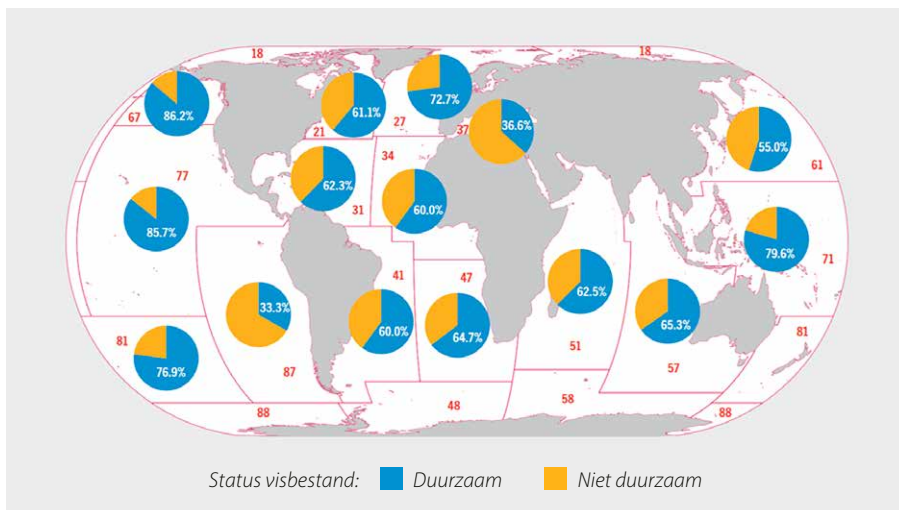

HANDIGE TOOL VOOR VISBESTANDEN - GEOFISH

Een visbestand of stock is een subpopulatie van een vissoort in een welbepaald leefgebied. Voor elke soort kunnen er meerdere visbestanden zijn, op basis van genetische verschillen of verschillen in paaigebieden. De verschillende visbestanden worden apart geëvalueerd. Bovendien bezoeken de vissers van verschillende lidstaten verschillende visserijgebieden.

Het is dus niet makkelijk om een beeld te krijgen van de visserij per land, per visbestand en visgebied. Daarom ontwikkelde ILVO de GEOFISH tool. Die brengt alle informatie samen over Europese regelgeving, mariene ruimtelijke planning, staat van de visbestanden en economische resultaten van de visserijsector. Sinds eind 2020 zijn de gegevens over de visbestanden (vanaf 2018)

vrij te raadplegen. De essentie van de GEOFISH tool is interactieve visualisatie: de gebruiker selecteert de gegevens die voor hem van belang zijn en de tool projecteert die op geografische kaarten. Dit vergemakkelijkt de interpretatie van de gegevens en toont direct variaties tussen gebieden en tussen jaren of seizoenen. De tool is voor iedereen toegankelijk via www.geofish.be

De toestand van de visbestanden wereldwijd volgens de FAO, weergegeven aan de hand van het percentage duurzaam beviste visbestanden. (FAO, 2022)

wetenschappelijk advies dat regeringen ondersteunt bij het opstellen van hun milieubeleid. Het draagt ook bij tot regelgeving ter ondersteuning van de duurzame ontwikkeling, het gebruik en het beheer van de mariene hulpbronnen.

HOE GEZOND ZIJN 'ONZE' VISBESTANDEN ANNO 2023?

Wat is duurzaam en waar staan we?

Eerst het goede nieuws. De overbevissing in de Atlantische regio neemt af. Dat bevestigt het verslag van 2022 van het Wetenschappelijk, Technisch en Economisch Comité voor de visserij (WTECV) over de gezondheidstoestand van de vis in Europa. De positieve trends die de afgelopen twintig jaar in de Atlantische Oceaan zijn waargenomen, zetten zich dus door. Toch zijn er nog regio's waar nog veel werk aan de winkel is. Het 'Europese deel' van de Middellandse Zee is zo'n regio. De doelstelling van het gemeenschappelijk visserijbeleid om tegen 2020 een 100% duurzame Europese visserij te hebben, is alvast niet gehaald.

De vraag stelt zich wel in welke mate 'onze' visbestanden effectief duurzaam bevist worden? Om dit uit te vissen moeten we eerst overeenkomen wat 'duurzaam bevist' precies betekent. Om dit grondig te evalueren moet naast de toestand van het visbestand zelf ook de impact geëvalueerd worden op de leefomgeving van de vis: het mariene ecosysteem. Dit is een complex verhaal dat te ver gaat voor dit artikel. Wel kunnen we meegeven dat de wetenschap nog niet routinematig in staat is om deze brede evaluatie te maken voor de meeste visbestanden. Om te kunnen inschatten hoe de toestand van een visbestand eraan toe is, zijn twee zaken belangrijk.

Eerst en vooral de hoeveelheid vis die van een bepaald bestand in zee rondzwemt uitgedrukt in biomassa ("SSB"). Daarnaast ook de intensiteit van de visserij op een bestand, dit is de visserijdruk ("V" of "F"). Vervolgens moeten we natuurlijk overeenkomen waar de grens ligt tussen duurzaam en niet-duurzaam bevist. Hierover bestaat nog steeds discussie maar wereldwijd wordt tegenwoordig de drempel gelegd op "MSY". Deze 'maximum sustainable yield' of maximaal duurzame opbrengst is het niveau waarop een visbestand de meeste jonge vis voortbrengt.

Toestand wereldwijd

Bovenstaande figuur illustreert de toestand van de visbestanden wereldwijd volgens FAO. Het toont dat de kampioenen van duurzaam vissen zich bevinden in de Stille Oceaan met meer dan 80% van de commerciële visbestanden op duurzaam niveau. De Middellandse Zee hoort bij de slechtste leerlingen van de klas met zowat twee derde van de visbestanden overbevist. Dit heft voor een stuk ook te maken met de moeilijke politieke situatie. Een degelijk beheer van visbestanden is enkel mogelijk indien landen constructief samenwerken, visbestanden kennen nu eenmaal geen grenzen. In onze regio (noordoost Atlantische Oceaan) zijn een goeie 70% van de visbestanden duurzaam bevist. Helemaal niet slecht als we vergelijken met de rest van de wereld. Maar er is dus nog wat werk aan de winkel. Hoewel, we komen van heel ver met de jaren '90 als dé periode van de grote overbevissing in en rond de Noordzee.

We zoomen in op de 35 visbestanden die onze Belgische vissers viseren en waarvoor we voldoende data hebben voor een grondige evaluatie. Hiervan zijn er 5 overbevist, namelijk kabeljauw en wijting ten zuidwesten van Engeland, pladijs in

de Keltische zee en tong en witje in de Noordzee. Daarnaast zijn er nog 5 bestanden waarvan de biomassa te laag is, maar waarbij de visserijdruk voldoende verlaagd is om deze bestanden toe te laten aan te groeien en te herstellen.

Als voorbeelden van hoe enkele visbestanden geëvolueerd zijn in de tijd geven we het succesverhaal van pladijs in de Noordzee en het drama van kabeljauw in de Noordzee. Het is een complex verhaal. Een beetje kort door de bocht kunnen we zeggen dat kabeljauw grotendeels uit de Noordzee verdwenen is door overbevissing in de jaren 1970 en niet meer terugkomt door klimaatverandering. Pladijs is er opvallend bovenop gekomen door een sterke vermindering van de visserijdruk sedert de jaren '90 en door de plaats die vrij gekomen is door het vertrek van kabeljauw (zie figuur p.13).

VISBESTANDEN BELGISCHE VISSERIJ VANDAAG

De Belgische visserij heeft zijn eigen uitdagingen en specifiek karakter. Het aantal actieve vaartuigen eind 2022 bedroeg nog nauwelijks 64, een halvering in vergelijking met 2000 (toen nog 127 vaartuigen). Deze dalende trend past in het Europese streven naar een afbouw van de capaciteit van de EU-vloot met het oog op een duurzaam beheer van de visbestanden. Hoe beperkt onze sector ook is in aantal vaartuigen (ter vergelijking: de commerciële EU-vloot telt 81.860 vaartuigen), de Belgische vissersvloot is actief in heel wat EU-wateren. Het betreft de Zuidelijke en Centrale Noordzee, de westelijke wateren en de Golf van Biskaje. De Noordzee is voor de Belgische sector de belangrijkste visgrond, met daarna het Oostelijk kanaal, de Keltische Zee, de Ierse Zee en de Golf van Biskaje. De Britse wateren zijn goed voor meer dan de helft van de Belgische aanlandingen, wat het belang onderstreept van een duurzaam visserijakkoord tussen de Europese Unie en het Verenigd Koninkrijk na de Brexit.

In elk van deze gebieden, en voor elke vissoort wordt gestreefd naar een duurzame visserijdruk (MSY = maximum sustainable yield, maximaal duurzame opbrengst). Wat betreft de totale aanvoer aan vis (over alle gebieden heen) door de Belgische visserij, zijn de volgende soorten het belangrijkste: pladijs, tong, kabeljauw, rog en tarbot en griet. Het onderstaande overzicht geeft de toestand weer van de belangrijkste visbestanden. Het overzicht is opgesteld op basis van de gegevens en analyses gebeurd in 2022, wat de meest recente officiële bron is. Op 30 juni 2023 verschijnen de nieuwe ICES-adviezen over de visbestanden. Voor

Vistools, een dataplatform voor real-time info over visvangst, brandstofverbruik,... werd het eerst gebruikt aan boord van het vaartuig Z.483 © ILVO

DE SPAGHETTI AAN BOORD VAN VISSERSVAARTUIG Z 483 JASMINE

De digitalisering aan boord van visvaartuigen is een 6-tal jaar geleden gestart met Pedro, visser op het vissersvaartuig Z 483 Jasmine. Hij slaagde erin alle instrumenten die data produceerden te koppelen aan zijn laptop en de data met software overzichtelijk te maken. De kabelverbindingen leken meer op een bord spaghetti... maar het werkte. Hij klopte aan bij ILVO en de bal ging aan het rollen (ilvo.vlaanderen.be/nl/nieuws/Vissersvaartuig-als-dataplatform-het-VISTools-project). Sindsdien is het systeem van Pedro geëvolueerd tot datacollectie in de cloud, met real-time verwerking. De schipper op de brug ziet z'n data hierdoor direct op een computerscherm. Ook de reder kan vanop afstand volgen hoe de visserij verloopt.

een aantal bestanden kan dit een positiever beeld geven, voor andere mogelijks een minder goed beeld.

PLADIJS IN DE NOORDZEE doet het zeer goed, met een hoge paaibiomassa gedurende de laatste 10 jaar, een visserijsterfte op een duurzaam niveau en een populatie-aangroei die stabiel blijft. Dit visbestand was in 2022 goed voor een TAC van 142.508 ton.

De visserijdruk op het **TONGBESTAND IN DE NOORDZEE** was de afgelopen jaren te hoog. Hierdoor werd de relatief goede rekrutering in 2019 opgevoerd vooraleer de biomassa kon aangroeien. Dit visbestand was in 2021 goed voor een TAC van 21.361 ton. De vangsten in 2021 waren echter de laagste ooit van de hele tijdsreeks (9144 ton), wat tot een onderbenutting van de TAC leidde.

KABELJAUW IN DE NOORDZEE EN HET (OOSTELIJK) ENGELS KANAAL werd historisch overbevist, maar toont de voorbije jaren een voorzichtig stapsgewijs herstel. De paaibiomassa bevindt zich echter nog steeds onder het limiterende niveau.

De aangroei van de populatie blijft echter op een zeer laag niveau.

TARBOT EN GRIET IN DE NOORDZEE (BEIDE) EN HET (OOSTELIJK) ENGELS KANAAL (ENKEL GRIET) worden samen genomen voor de TAC. De rekrutering voor tarbot is variabel, de visserijsterfte blijft stabiel rond het duurzame niveau en de paaibiomassa bevindt zich boven het duurzaam niveau. De biomassa voor griet vertoont de laatste jaren een dalende trend.

ROGGEN IN DE NOORDZEE EN (OOSTELIJK) ENGELS KANAAL zijn moeilijk te beheren. Aangezien de verschillende soorten moeilijk uit elkaar te halen zijn, worden quota bepaald voor alle soorten samen per gebied. De aanvoer en registratie gebeurt echter wel per soort. De weinige data die beschikbaar zijn voor roggen, duiden op een eerder positieve trend in paaibiomassa.

De paaibiomassa van **PLADIJS IN HET OOSTELIJK ENGELS KANAAL** nam 10 jaar geleden sterk toe en schommelt momenteel rond het duurzaam niveau. De visserijsterfte fluctueert rond het duurzaam niveau en de

aangroei is relatief goed in vergelijking met 20 jaar geleden. Toch daalde het advies voor dit bestand vorig jaar door een technische herziening in de bestandsraming. Pladijs in het westelijk Engels Kanaal onderging vorig jaar eveneens een daling in advies door een dalende trend in de biomassa.

TONG IN HET (OOSTELIJK) ENGELS KANAAL wordt momenteel duurzaam bevist, maar de paaibiomassa bevindt zich onder het duurzaam niveau. Dit is het gevolg van een lage aangroei in de laatste 10 jaar.

TONG IN DE KELTSISCHE ZEE doet het dan weer vrij goed: de visserijsterfte daalt en zit net op het duurzame niveau voor visserijsterfte ('Fmsy'), de paaibiomassa vertoont de laatste jaren een stijgende trend en bevindt zich boven het duurzame niveau. In de meest recente jaren, is een duidelijke toename aan vangsten mogelijk geweest, met in 2020 één van de hoogst gerapporteerde vangsten.

TONG IN DE IERSE ZEE: de aangroei is de laatste 10 jaar zeer laag, al evolueert de paaibiomassa de laatste drie jaren

voorzichtig in de positieve richting. Daardoor kon, na een opeenvolging van extreem lage vangsten, opnieuw hogere vangsten gerapporteerd worden in de drie meest recente jaren. In 2022 was de visserijsterfte ten gevolge van de hogere vangsten, opnieuw gestegen boven Fmsy. De hoeveelheid aan jonge vissen (rekrutering) was in 2020 beduidend hoger. Minder goed nieuws is dat in 2021 deze rekrutering weer minder was. Voor 2024 is de bezorgdheid dat de biomassa verder afneemt door de lagere aangroei in 2021.

SCHOL IN DE IERSE ZEE is een bestand dat het al geruime tijd goed doet, met een visserijsterfte onder Fmsy sedert 2010 en een paabiomassa boven het duurzame niveau sedert 2013.

TONG IN DE GOLF VAN BISKAJE 'flirt' de laatste jaren met het duurzaam niveau. De aangroei was beperkt en de paabiomassa daalt daardoor tot net onder het duurzaam niveau in 2022. De visserijsterfte schommelde de voorbije jaren rond het duurzame niveau en daalde in 2021 tot onder het duurzame niveau van Fmsy.

DUURZAAMHEID MONITOREN

Het ILVO ontwikkelde in nauw overleg met de sector een wetenschappelijk onderbouwd meetinstrument voor duurzaamheid in de visserijsector: **VALDUVIS**. Valduvis staat voor 'valorisatie van duurzaam gevangen vis'. Het meetinstrument kijkt niet enkel naar ecologische aspecten van duurzaamheid, zoals de staat van de visbestanden en de bodemimpact, maar houdt ook rekening met sociale en economische aspecten, zoals veiligheid aan boord en rentabiliteit (zie ook p. 22 van dit magazine).

Het VALDUVIS-project mondde uit in de 'Visserij verduurzaamt'-erkenning. Deze erkenning verschijnt sinds juni 2018 officieel op de veilklok van de Vlaamse Visveiling. De 'Visserij verduurzaamt'-erkenning geeft aan welke vaartuigen actief meewerken aan het verduurzamingstraject van de Belgische visserijvloot. In zijn huidige vorm biedt VALDUVIS mogelijkheden als een leerinstrument voor vissers, en als monitoringstool voor beleid en onderzoek.

NAAR EEN INNOVATIEVE PRECISIEVISSERIJ

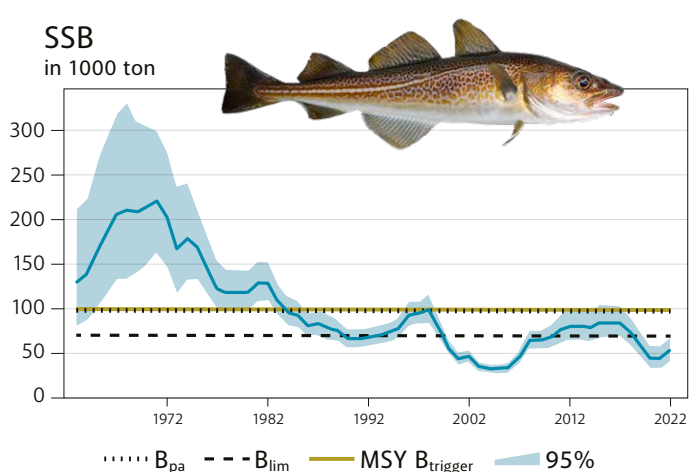
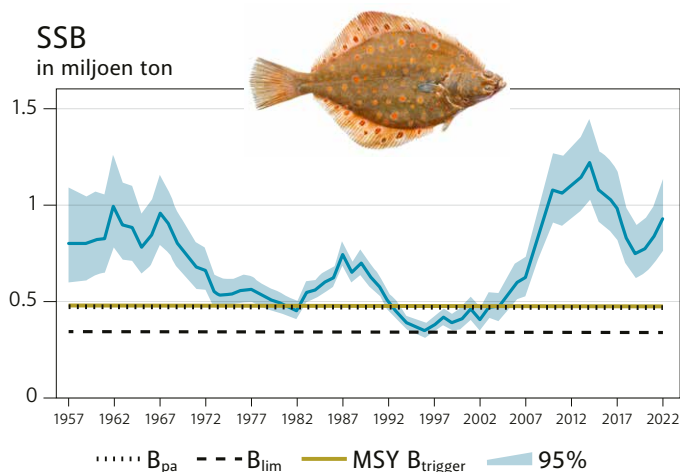
Wetenschappers werken ook aan technologische aspecten van het visserijbeheer, zoals de ontwikkeling van preciezere vismethoden. Op ILVO onderzoekt het team visserijtechniek o.a. het idee om visuele prikkels te gebruiken die de reactie van vis kunnen beïnvloeden. Het gebruik van verschillende soorten lichtbronnen in de netten kan bijvoorbeeld de vangstefficiëntie en selectiviteit van diverse visserijmethoden verbeteren. Een ander idee is om slimme trawlnetten te ontwerpen die camera's en kunstmatige intelligentie combineren om ze te openen en te sluiten, afhankelijk van de beoogde soort.

Daarnaast dringt ook vernieuwing in de data-collectie zich op. Het opvolgen van visbestanden in zee en de datacollectie en analyses die ermee gepaard gaan, zijn complexe en tijdrovende bezigheden. Het is een degelijk systeem dat al decennia bestaat en nog vele jaren gebruikt zal worden. Maar digitalisering biedt nieuwe mogelijkheden en de Belgische vissersvloot speelt hierin een voortrekkersrol. Samen met ILVO doen 5 Belgische vissersvaartuigen mee aan een nieuwe vorm van datacollectie waarbij elke 10 seconden data verzameld, verwerkt en getoond wordt.

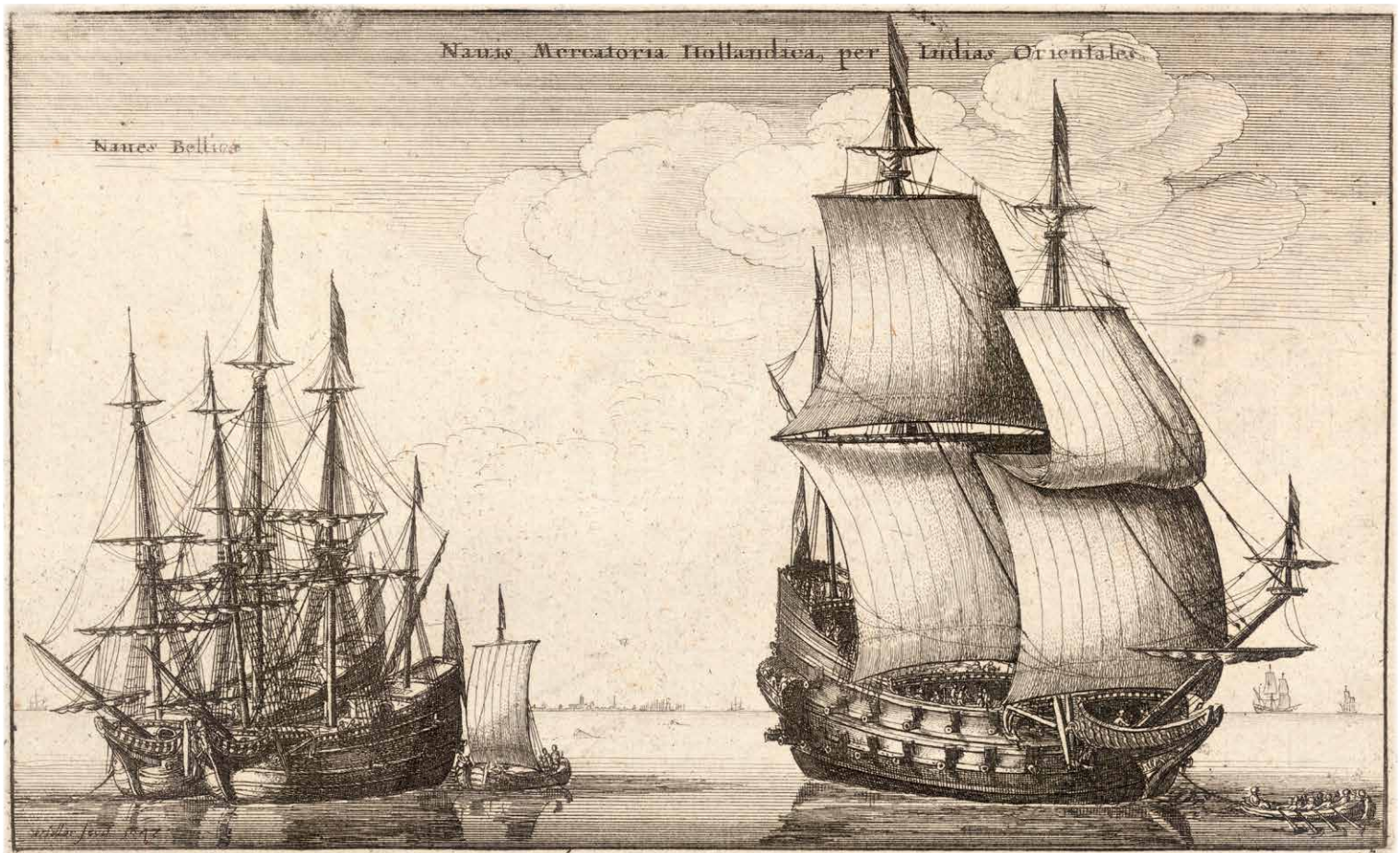
Dit schept ook mogelijkheden voor data-collectie door wetenschappers, maar dan 'op afstand'. Waarnemers hoeven niet meer per se fysiek aanwezig te zijn op een vaartuig, wat de hoeveelheid data gevoelig kan verhogen. De datacollectie is betrouwbaarder, sneller, efficiënter en representatiever. De data kunnen bovendien helpen voorspellen waar de vis zich bevindt en zo de visser adviseren. ILVO werkt aan vangstvoorspellingssoftware op basis van de visserijdata én van andere data die iets zeggen over aanwezigheid en migratie van vis. Het zou de visser toelaten efficiënter te vissen op vis met commerciële waarde. Maar ook voor de duurzame exploitatie van het mariene ecosysteem is dit een interessante piste. De software kan immers ook vertellen waar de kleine te mijden vis zit en waar eventueel beschermde of bedreigde soorten zich bevinden. Het systeem kan zelfs gekoppeld worden aan de beschikbare quota om de visser te adviseren hoe hij de quota optimaal kan inzetten.

“ MOMENTEEL LAAT ONGEVEER TWEE DERDE VAN DE BELGISCHE VAARTUIGEN ZICH ACTIEF BEGELEIDEN ONDER VALDUVIS. ”

Op die manier zal de digitalisering bijdragen aan een duurzamer beheer van onze visbestanden, aan een meer rendabele visserij en aan een betere bescherming van kleine en bedreigde vissoorten.

De hoeveelheid pladijs (links) en kabeljauw (rechts) die rondzwemt in de grotere Noordzee, uitgedrukt als paabiomassa (= Spawning Stock Biomassa, SSB). B_{pa} = het voorzorgsreferentiepunt voor spawning stock biomassa; B_{lim} = het grensreferentiepunt voor spawning stock biomassa; $MSY B_{trigger}$ = de waarde van de spawning stock biomassa die een specifieke beheeractie triggert. (Bron: ICES Advice on fishing opportunities, catch, and effort)

Een afbeelding van Oost-Indiëvaarders. Wenceslas Hollar, 1607-1677, collectie University of Toronto.

300 JAAR OOSTENDSE COMPAGNIE

de Oostendse Azië-expedities als verhaal van handel, immigratie, onderhandeling en conflict

Wim De Winter¹

De Nederlandse VOC (Verenigde Oost-Indische Compagnie °1600) en de Britse EIC (East-India Company °1602) zijn alom gekend. Ze voeren naar Azië om exotische goederen op de Europese markt te brengen. Maar ook onze streken kenden een dergelijke handelscompagnie: de GIC (Generale Keizerlijke Indische Compagnie). Beter bekend als de 'Oostendse Compagnie', naar haar thuishaven in de toenmalige Oostenrijkse Nederlanden. Driehonderd jaar geleden zag ze het levenslicht. Het zou een verhaal worden van internationale verbondenheid van Oostende en haar 18de-eeuwse haven met de wereld. Hoe en waarom is deze compagnie ontstaan? Hoe ervaaarde de Oostendse zeeman of handelaar deze nieuwe speler? Maar vooral ook hoe ontstonden de overzeese interacties en aan welke wereld gaven deze vorm? Het antwoord vormt een menselijke geschiedenis op en over zee.

¹ KU Leuven, wim.dewinter@kuleuven.be

MIGRATIE EN INTERNATIONALE HANDEL ALS AANLEIDING

De GIC bestond officieel slechts gedurende tien jaar (1723-1733). Al maakte ze deel uit van een langere maritieme geschiedenis, waarbij vele nationaliteiten en ondernemingen in de haven van Oostende bijeenkwamen. De Oostendse Azië-reizen vormden hierbij ontegensprekelijk het product van migratie. Tijdens de 17de en 18de eeuw zorgde Oostende's positie tegenover andere havens en naties voor een bijzondere rol als smokkelhaven, kapersnest, of transitplaats. Kortom, een plaats met mogelijkheden voor ondernemende kapiteins en reders. Oostende was door haar 'grenspositie' en de band met zusterhaven Duinkerken, via de vroegere visserij en kaapvaart, een aantrekkelijke vestigingspool. Handelaren en kapiteins die elders wegtrokken om religieuze of politieke redenen, vonden er nieuwe economische mogelijkheden.

Dit ondervond ook de uitgeweken Ier Thomas Ray (eigenlijk O'Regan) uit Youghall. Hij geraakte al gauw betrokken bij allerlei maritieme ondernemingen, en werd in 1728 zelfs burgemeester van Oostende. Naast hem vinden we ook andere ingeweken pioniers in de lange-afstandshandel terug. Zo was er voormalig kaperkapitein en reder Gollet de la Merveille, die reeds in 1712 vanuit Saint-Malo smokkelexpedities naar de Stille Oceaan en China uitrustte.

Maar waarom ontstond de GIC precies in de vroege 18de eeuw? In 1713 eindigde de Spaanse Successieoorlog. Tijdens die oorlog was kaapvaart voor vele Oostendse zeelieden en handelaren uiterst winstgevend. Ook bracht deze oorlog de Zuidelijke Nederlanden uiteindelijk onder Oostenrijks bewind. Dit verbrak eerdere winstgevendende handelsconnecties met Cádiz, waardoor handelaren en investeerders andere markten en productiecentra zochten. De ondernemende inwijkelingen werkten via hun handelsconnecties, politieke contacten, en buitenlandse kennis aan de uitvoer van zeereizen over lange afstand. Onder het mom van 'individuele uitredingen' gingen handelaren hun kapitaal samenleggen om te investeren in schepen en bemanning. Zo trokken de eerste Vlaamse Indiëvaarders er in 1716 op uit. Men kocht in het geheim een schip op een Londense scheepswerf, en zond kapitein Gerrebrantsz via Cádiz met geheime orders om naar de Indische Malabar-kust te varen. Een tweede schip zou onder kapitein Sarsfield naar de specerijenrijke handels haven Surat in Gujarat varen. De rijke lading en haar publieke veiling zorgden voor een ongezien enthousiasme.

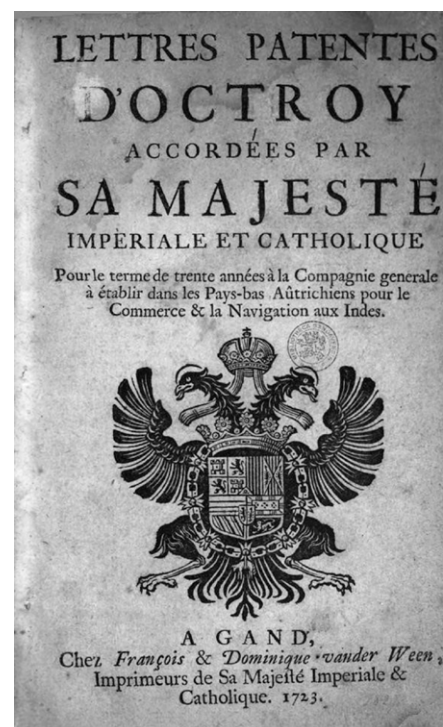
Chinese waaier met afbeelding van de Europese factorijen te Kanton. De gulden vlag duidt de Oostendse factorij aan. Collection Michel Maignan – Musée de la Compagnie des Indes de Lorient. (Foto: Michael W. Serruys)

Maar er was nog een gebeurtenis die het idee bezegelde om verre Azië-reizen te ondernemen. In 1717-1718 bereikten maar liefst vier Franse schepen de haven van Oostende, waaronder het schip *Marquis de Maillebois* van kapitein de la Perche. Dit schip was in 1714 in La Rochelle uitgevaren en had er een overtocht opzitten naar Peru, vervolgens China, en wederom via Peru naar Oostende. Haar bijzondere lading, over de Stille Oceaan getransporteerd, kwam zo voor het eerst op de Oostendse markt. Damask en ruwe zijde uit Nankin, meer dan 111 balen Chinese zwarte peper, textiel met geborduurde bloemen uit Beijing, een volledige set zijden slaapkamer-decoratie, en andere kostbare goederen. Zowel Ray als de la Merveille waren nauw betrokken bij de aankomst en afhandeling van deze schepen. Via Oostende wilden ze de taxatie op hun goederen vermijden en makkelijker smokkelwaar binnenbrengen.

Met het binnenlaten van deze schepen ijverde Ray voor Oostende's status als een soort vrijhaven. Die beschouwde hij als "de enige hoop om de zeevaart en handel van deze provinciën opnieuw tot bloei te laten komen", en verder buitenlandse zeelieden te kunnen aantrekken. Zijn plan was om zo te concurreren met "meerdere families en kapitalisten van Holland aan wie de VOC geen vergunning geeft om hun eigen schepen uit te rusten". De veiling van deze goederen trok de aandacht, en wakkerde de honger naar Chinees textiel, thee, specerijen en luxe producten verder aan. In 1717 voer de Engelse kapitein James Tobin zo naar Kanton in China, samen met de 'vlaemschen kapiteyn' Jacobus De Winter. Men kocht er zwarte thee en porselein in ruil voor zilver, dat onder meer in de Spaans-koloniale mijnen van Potosí was gemunt. Oostende nam nu volop deel aan de wereldhandel.

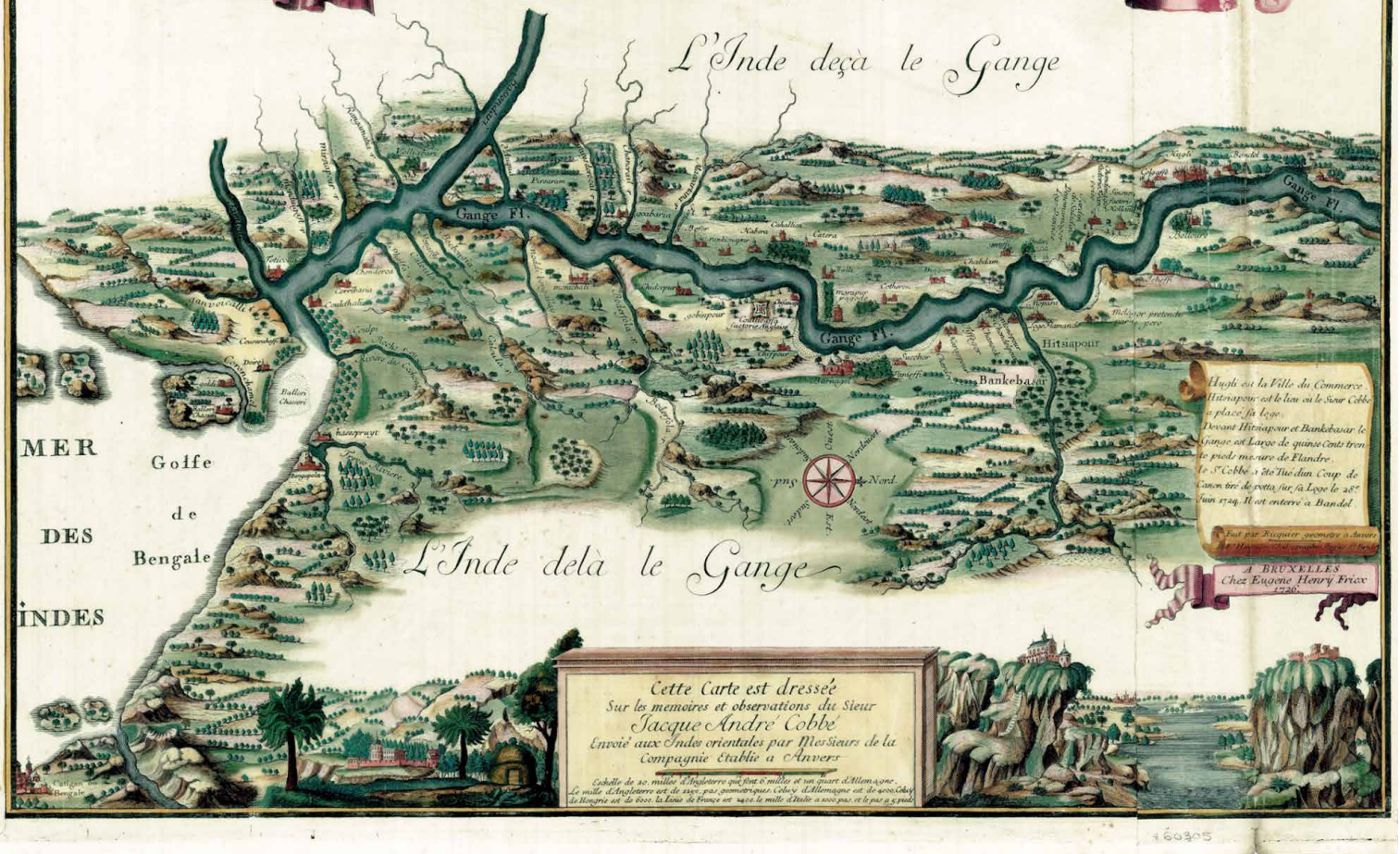
HET ONTSTAAN VAN DE GIC, EN HAAR HANDEL

Oostendse handelaars en Zuid-Nederlandse investeerders zochten vervolgens hoe ze de op gang gekomen Azië-handel systematisch konden verderzetten. Omdat Azië bereiken zes tot negen maanden duurde, was er nood aan een organisatievorm die kapitaal en risico verdeelde. De stichting van de Generale Keizerlijke Indische Compagnie vormde het antwoord. Op 1 september 1723 begon men met het intekenen op

Het gedrukte octrooi of stichtingsdocument van de GIC of 'Oostendse Compagnie'. Gent, François & Dominique vander Ween, 1723.

PARTIE DU GANGE OU SONT LES ÉTABLISSEMENTS
du commerce des Nations de l'Europe dans les Indes orientales

Wandkaart met afbeelding van de Ganges in Bengalen, waar de Europese handelsnederzettingen zich bevinden. Bruxelles, Henry Fricx, 1726.

aandelen in deze 'maatschappij in gedeeld aandeelhouderschap'. De Compagnie had haar zetel in de lokalen boven de Antwerpse beurs, omdat haar voornaamste kapitaal-investeerdere daar actief waren. De praktische uitredingen en veilingen van goederen gebeurden te Brugge en Oostende.

Toch vormt de naam 'Oostendse Compagnie' een deels vertekend beeld. Het is niet zo dat alle bemanningsleden, schepen of ondersteuning uit Oostende afkomstig waren. Zo deed men voor de initiële uitrusting van de compagnie beroep op ervaren Schotse of Engelse kapiteins, die reeds bij andere Europese compagnieën hadden gediend. Ook gebruikte men tweedehands-schepen afkomstig van Engelse of Hollandse scheepswerven, en zelfs Engelse of Hollandse zeekaarten.

Hoewel de Compagnie onder Keizerlijke vlag en vergunning voer, werd ze niet van overheidswege te Wenen of Brussel gesticht, maar vanuit de samenwerking tussen handelaren en kapitaal. De winsten en hofgeschenken zouden er wel voor zorgen dat de

Oostenrijkse Keizer de belangen van de GIC bewaakte. Al kwam men al gauw in moeilijk diplomatiek vaarwater terecht. Zo schreef de Britse EIC in 1723: "We must try to make these interlopers sick of their Voyages for tea".

Net zoals andere Europese handelscompagnieën richtte de GIC zich op enkele locaties: de koffiehandel te Mokka, de textiel- en specerijenhandel te India, en de thee-, zijde-, en porseleinhandel met China. Te Bengalen bevond de GIC zich, omringd door andere Europese compagnieën, aan de oevers van de Ganges. Ze liet er zich in met de aankoop en levering van textielproducten. Deze stoffen dienden voornamelijk voor de Europese markt. Men bracht luxueuze zijden stoffen mee uit Cassebazar, maar ook grof katoen dat later werd verkocht aan de West-Indische compagnieën om te dienen als slavenkledij. Verder waren er ook nog de *guinées*: kleurrijk textiel dat men bij Afrikaanse stamhoofden inruilde tegen slaven. Hier dient benadrukt te worden dat de GIC zelf niet rechtstreeks bij slavenhandel betrokken was, maar wel opereerde binnen een vroegmoderne handelscontext waar

deze deel van uitmaakte. Slavenhandelaren zouden hun producten dus verder aanwenden.

Voor China betrof de lading voornamelijk thee en porselein. Porselein diende daarbij niet als luxeproduct, maar wel als ballast om de scheepslading zwaarder te maken zodat het schip diep genoeg lag om uit te varen. Dit porselein kende vele vormen, van theeokjes tot schotels en schenkkannen. Toch vormde thee het meest winstgevend en voornaamste doel. Vergeleken met andere Europese 'Indië-compagnieën' maakte de GIC immers snellere zeereizen, waardoor ze versere thee op de markt kon brengen. Onder andere Hollandse kooplieden kochten ze op in een poging om zo het marktmonopolie van de VOC te behouden. Daarnaast behielden zijde en andere luxeproducten ook in de Oostenrijkse Nederlanden een blijvende aantrekkingskracht. Zo zien we dat de GIC ondanks haar rol als kleinere compagnie en laatkomer in de Azië-handel door gebruik van buitenlandse ervaring en expertise een geduchte positie op de markt veroverde.

HET AANDEEL VAN GEWONE ZEELIEDEN

Voor handelaars en investeerders is de zaak duidelijk: men probeerde het kapitaal uit te breiden door systematisch te investeren. Maar waarom kozen kapiteins en matrozen ervoor om riskante zeereizen te ondernemen naar vaak weinig bekende gebieden, met risico's van ziekte, overvallen door piraten, en andere gevaren? Ook hier draaide het om persoonlijke verrijking, en soms wat zucht naar avontuur.

Via de scheepskist mochten officieren en handelaars naast de compagniegoederen een percentage aan persoonlijke handelsgoederen of *pacotille* meevoeren. Dat leverde hen winsten van maar liefst 150%. Op kleinere schaal was dit ook het geval voor de matrozen of zeelieden, bovenop het feit dat ze een beter loon kregen dan bij de VOC. Zo blijkt dat matrozen in 1726 tijdens de terugreis van Kanton en nog voor ze in Oostende aankwamen, reeds hun kleine hoeveelheden porselein, zijde of lakwerk meubeltjes verkochten, en daar tienvoudig winst op maakten. Deze 'kleinere' transacties bleven meestal ongezien binnen de officiële GIC-boekhouding. Toch waren deze smokkelnetwerken op alle niveaus van belang, zoals we zien in de persoonlijke brieven van en naar zeelieden.

Zo schreef Joanne de Laer in September 1726 naar haar zoon Joannes Garmyn te Bengalen om een doos tabak "voor mijn Rekenigh te vercoepen", en adviseerde hem dat de drager "goeden dienst kon doen in het overbringen eenigh goet". Garmyn's

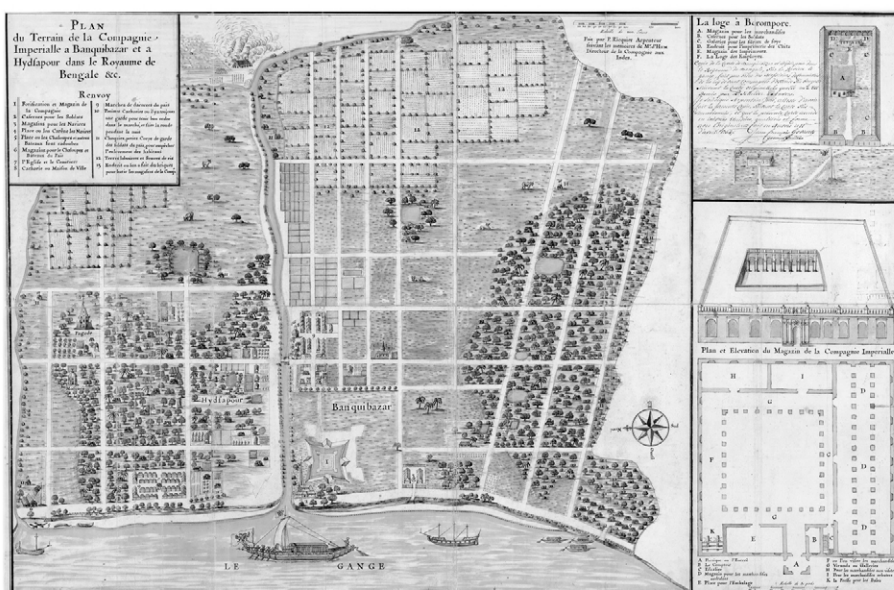
vader benadrukte dat hij voor een volgende uittocht te Oostende reeds een andere matroos contacteerde wiens kist hij ook kon gebruiken: "ick allier geïnformeert en hebben een Kist gevonden soo ue et den matroose kan verabordeeren zijn naeme is Anton Lams". Men voerde ook bijzonder accurate bestellingen uit, zoals 'neusdoeken' in een bepaalde kleur. Het opzetten van netwerken voor onderlinge steun en smokkel, met gebruik van elkaars scheepskist, vormde voor de zeelieden een courante praktijk. Joanne schreef verder ook dat men "vriendschap diende te houde", want "een vrient in vremt landt is altijd goet". Naast dit advies schreef Joannes' zus hem ook "dat ue daer een goedt hebt dajeniet en welt dat vader en moeder dat weidt, welt et mij hoover senden al of het voor mij waer, en sal seggen dat het van mijes", om zo "eengge profit te doen, butten hunne wite". Ook hier was het doel dus "profite macken", voor zichzelf en voor hun naasten. Zeelieden eisten meermaals hogere *pacotilles* of hoger loon, en wensten dat het kapitaal niet allemaal naar rijke ondernemers en kapiteins ging.

Zoals scheepsaalmoezener Michael de Febure in 1721 opmerkte zag men nu de wereld zoals hij écht was. Een wereld waarover men voorheen slechts had gehoord of in boeken had gelezen. Al gaven die geruchten en boeken vaak een vertekend en stereotiep beeld omtrent 'moren', 'onveranderlijke hindoes', of 'leugenachtige Chinezen'. Deze denkbeelden verhinderden om de diversiteit te zien van mensen waarmee men handelde, omging of zelfs op diende te vertrouwen. Want waar kwam men terecht?

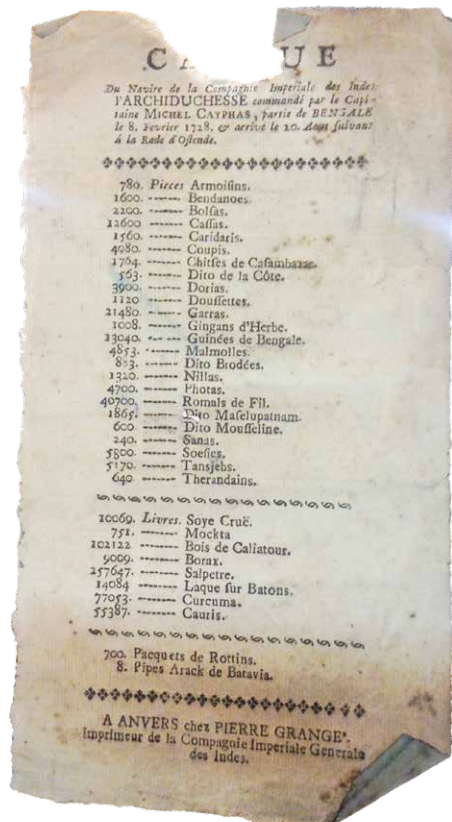
FACTORIJEN: HANDELSPOSTEN OF KOLONIËN?

Voorafgaand aan de stichting van de GIC trok Godefroy de la Merveille in 1718 met het schip *Carolus VI* naar de Coromandelkust in Zuidoost-India. In plaats van handel te drijven sloot hij een akkoord met de lokale heerser Nawab Sa'adatullah Khan van Arcat om er in ruil voor zijn lading een nederzetting te stichten. Deze nawab had politieke redenen om in Sadatpatnam een haven te stichten: Cabelon. De kooplui of reders te Oostende waren hier niet mee opgezet, maar zo bezat men wel een eerste overzeese Zuid-Nederlandse handelspost, als mogelijke tussenstop op weg naar Bengalen. Eerste-luitenant Diaz de la Peña bestuurdde deze nederzetting als 'gouverneur' tot hij wegens verregaande corruptie en daaruit voortkomende gewelddadige incidenten in 1726 werd afgezet. Na lange onderhandelingen verkreeg men datzelfde jaar de toelating om handelsposten te vestigen langs weerskanten van de Hughli-rivier, te Banquibazar (Berhampore-Hydsiapour). Deze nederzetting kreeg later onterecht en anachronistisch de stempel van 'België's eerste kolonie'. Deze misvatting trok de historische aandacht wat weg van andere handelsposten te Cassembazar en Dacca (in hedendaags Bangladesh), een handelspost waar samenwerking met Armeense en lokale handelaren van bijzonder groot belang was. Men bevond zich te Bengalen immers in een kosmopolitische smeltkroes aan Armeense, Turkse, en Arabische handelaars waartegenover alle Europese handelscompagnieën samen slechts een klein en verwaarloosbaar aandeel vormden.

Voor China ging de handel via geijkte procedures, waar ook de andere Europese handelaren aan onderworpen waren. Men mocht nooit verder reizen dan de havenstad Kanton en was beperkt tot interacties met lokale officieren, douane-inspecteurs, bevoorraders, en een geselecteerd aantal Chinese handelaren. De schepen meerden aan te Wampo. Daarna ging het met kleinere boten de rivier af om in Kanton jaarlijks een magazijn-handelspost of *hong* te huren van de voornaamste koopman waarmee men handel dreef. Dit alles gebeurde via het staatgestuurde protocol vanuit Beijing, dat gericht was op veiligheid en het inperken van destabiliserende invloeden aan China's maritieme grens. Vergeleken met de turbulente, en later koloniale geschiedenis in Bengalen was dit beleid misschien niet onterecht. Want hoe ging men om met de lokale leefwereld?

Plan van de GIC-factorij te Banquibazar, Bengalen. Stadsarchief Antwerpen.

Verkooplijst van Oosterse handelsgoederen (voornamelijk textiel) uit het schip van Michiel Cayphas na terugkeer uit Bengalen. Gedrukt en verdeeld te Antwerpen door Pierre Grange, 1728. Stadsarchief Antwerpen.

EEN INTERCULTURELE SAMENWERKINGS- OF CONFLICTGESCHIEDENIS?

Toekomend in de overzeese gebieden bezat men meestal niet de taalkundige noch interculturele competenties om zich vlot te bewegen in een kosmopolitische handelswereld. Men diende hiervoor beroep te doen op tussenpersonen. In Bengalen kon de handel slechts starten door de tussenkomst en expertise van de rijke bankier en hoveling Jagat Seth, en de Armeense handelaren Aga Mallick en Khoja Delaune. Deze werden ingeschakeld in het verschaffen van krediet om de handel te financieren, in diplomatieke onderhandelingen met de Nawab van Bengalen, maar ook voor de concrete uitbouw van de handelsnederzettingen. Ook ondernam men meermaals hofreizen om te onderhandelen over handels-toelatingen en het gebruik van terreinen. Hierbij diende men rekening te houden met de hofcultuur. Die omvatte eetgebruiken, lange onderhandelingen, uitgebreide briefwisseling, en plechtige rituelen – waaronder het dragen van een Indisch hofgewaad en het meermaals diep buigen. In 1723 probeerde Armeniër Khoja Delaune dit aan ambassadeur Cobbé aan te leren. Helaas verstoorde de Zuid-Nederlandse handelaren meermaals het hofritueel om

handelsbelangen te bespreken, waardoor de Bengaalse edelen hen verweten “als kinderen” te handelen. Cobbé probeerde het onderhandelingsproces te bespoedigen door conflict uit te lokken. Hij bracht een huurlingenleger van een 600-tal man op de been, maar kwam hierbij om. Vervolgens werd Baskisch-Franse koopman Vincent Parraber aangetrokken, die eerder als hulpchirurgijn voor de Fransen werkte maar wél ervaring had in lokale interacties. Via uitgebreide briefwisseling slaagde hij erin de nodige contacten te herstellen.

Vaak was het de nuchtere zeeman die de zaak in het juiste perspectief bekeek. Zo vatte kapitein Michiel Cayphas het in een brief in 1724 samen dat “naer men Comt om in een andermans landt een plaets te Coopen” men dient te onderhandelen, maar dat “de heer Cobbé noyt daer na en heeft willen Luystersen, als nu in den oorlogh zijnde”, en dat dit onderhandelingsproces langzaam moest verlopen omdat de vergunning “soo spoedigh niet en can bekomen worden en somtijts wel eenige tijdt door loopt voor men de selve heeft soo als 't met andere natien gebeurt is”. Indische kronieken benoemen de GIC-dienaren als ‘Alemans’. Ze wezen op de merkwaardige combinatie van geweld en handel, en vroegen meermaals of zij nu gekomen waren als handelaars of als veroveringsmacht, en waarom ze anders soldaten bijhadden? Het antwoord was vaak “om de dreiging van andere Europese naties te vermijden”.

Een voorspelling die zou blijken uit te komen. Uiteindelijk waren het die andere Europese naties die erin zouden slagen om de Compagnie op te doeken via diplomatieke druk. Zo werd op 31 mei 1727 reeds het octrooi of overheidstoelating voor 7 jaar opgegeven. Op 16 maart 1731 zorgde het Verdrag van Wenen er vervolgens voor dat de GIC een definitief verbod kreeg, in ruil voor de Pragmatieke Sanctie of erfopvolging van keizer Karel VI door Maria-Theresia. Toch ging men in het geheim nog verder met het uitrusten van schepen onder andere vlaggen. In Bengalen zouden tot 1744 nog Zuid-Nederlanders en Oostendenaren verblijven, onder het bestuur van de ingeweken Siciliaanse Oostendenaar François de Schonamille. Zij konden daar overleven door de intra-Aziatische handel naar Perzië of zelfs Manila te ondernemen, die niet langer verboden was met Oostende. Daarbij verkocht men scheepsruimte aan andere handelaren, en werkte men stiekem samen met de Franse gouverneur Dupleix of de Nederlander Jan Albert Sichterman in smokkelhandel ter persoonlijke verrijking. Met verdoken steun van de Franse en Engelse handelscompagnieën ontketende gouverneur de Schonamille uiteindelijk

een huurlingenopstand die geen schijn van kans had. Men drukte daarbij zelf uit niet te kunnen concurreren met Perzische of Armeense handelaren, en probeerde dus via geweld een gunstige positie te verwerven. Dit mondde uit in piraterij waarbij men inlandse vaartuigen plunderde en de belangen aanviel van dezelfde Armeense en Perzische bondgenoten waar hun handel en aanwezigheid eertijds op steunde.

VALT ER NOG WAT TE LEREN?

Vanaf 1902 gingen historici de geschiedenis van de GIC beschouwen als een koloniale geschiedenis, waarin men factoren zocht die overeenstemden met hoe men toen kolonies zag. Maar eerder dan de politieke of militaire dominantie van een kolonisator zien we hier een verhaal van samenwerking en het zich schikken naar de communicatie en hofrituelen van vroegmodern Indië, of naar de veiligheidsprocedures en beperkingen van maritiem China. In deze bijdrage herbekeken we daarom deze geschiedenis aan de hand van het uitgebreide GIC-archief, dat in het Antwerpse Stadsarchief (Felixarchief) berust. Daarnaast vindt men ook bronnen in het Rijksarchief te Brussel en in de Gentse Universiteitsbibliotheek, onder meer uit de nalatenschap van Gentse reders en investeerders. De internationale connecties blijken ook uit correspondentie die zich in de British Library te Londen of in de Archives Nationales te Parijs bevindt. Hoewel de maritieme geschiedenis als onderzoeksdomein in België een minderheidspositie bekleedt, is er door het samenleggen en bevragen van vele manuscripten en het uitstekende werk van voorgangers al heel wat ontdekt over de Oostendse Compagnie. Toch is de horizon van het Oostendse maritieme verleden thuis en overzee nog lang niet bereikt.

Wim De Winter doceerde aan de Universiteit Gent over de interacties van de Oostendse Compagnie in Qing China en Mughal India. Naast verder onderzoek naar de bijdrage van de Franse transpacifische handel tot de Oostendse handelsperiode in de vroege 18de eeuw, binnen het ERC AdG project TRANSPACIFIC aan de KU Leuven (Grant Agreement No. 833143), bereidt hij een boek voor over de interculturele interacties van de GIC. Hij doceert momenteel ook als gastprofessor aan de Universiteit Gent. Op het congres rond 300 jaar Oostendse Compagnie in November 2023 zal hij een 'keynote'-lezing verzorgen rond de conflict-geschiedenis van de GIC.

MEER LEZEN

- De Winter W. (2020). De Zuid-Nederlandse Prize Papers. Onderzoek naar de geschiedenis op zee aan de hand van 18de-eeuwse boorddocumenten. Grote Rede 51: 12-16.

Een kaalgevreten stukje rots verraaft de aanwezigheid van een met algen overgroeide schaalhoorn (centraal). (Francis Kerckhof)

SCHAALHORENS IN DE VLOEDLIJN?

Francis Kerckhof

De schaalhoren, een zeelak met een kegelvormig huisje, leeft stevig vastgehecht op de stenen van onze strandhoofden. Je verwacht ze niet meteen aangespoeld. Schaalhorens komen niet zomaar los. Want eenmaal losgekomen van hun ondergrond zijn ze reddeloos verloren. Eerst dacht ik dat een of andere onverlaat de onfortuinlijke schaalhorens afgestoken had. Maar het fenomeen deed zich langs heel de kust voor. Wat was er aan de hand?

AANGEPAST AAN EXTREME OMSTANDIGHEDEN

Het is een hard bestaan, vastgehecht leven op een strandhoofd. In de zomer kan het er snikheet worden en in de winter moet je vriesweer kunnen doorstaan en is er het gevaar om losgerukt te worden door de kracht van de golven. Maar schaalhorens zijn gespecialiseerd in het leven in de getijdenzone van rotskusten. De slak blijft namelijk zijn leven lang trouw aan dezelfde plek. De schelp is precies aangepast aan de als woonplaats gekozen ondergrond. Voor de slak droogvalt bij laagwater, zuigt hij zich met zijn gespierde voet lucht- en waterdicht stevig vast. Op die manier is hij tegen de golfslag of eventuele belagers beschermd. Een schaalhoorn is vrijwel niet los te maken, tenzij met brute kracht.

DE KOEIEN VAN DE ZEE, MET EEN BIJZONDERE TONG

Schaalhorens zijn echte grazers. Bij hoogtij, wanneer ze bedekt zijn met zeewater, gaan ze op voedseltocht. Ze verlaten hun stek

en kruipen rond, terwijl ze met hun lange, oprolbare rasp tong – de radula – algen en organisch materiaal van de stenige ondergrond schrappen. Om dan, net voor het komende laagtij, precies naar dezelfde plek terug te keren. Op hun vaste stek overtijnen ze met een voorraadje zeewater onder hun schelp.

Die radula is als een lange riem, bezet met duizenden kleine keiharde tandjes. Die zijn versterkt met goethiet – vernoemd naar Goethe, jawel! – een bijzonder sterke minerale ijzerverbinding. Goethiet is een van de hardste materialen die je in de natuur kunt treffen. Die hardheid is nodig, want de radula slijt snel. Gelukkig groeit hij voortdurend aan. Op de stenen laat al dat gerasp en geschraap typische sporen na. Die kun je soms goed waarnemen. Onlangs kreeg ik een foto toegestuurd van iemand die een merkwaardig patroon opgemerkt had en zich afvroeg wat dat wel kon zijn. De vraatsporen van schaalhorens!

EEN FATALE KOUDEPRIK?

Tegenwoordig is de schaalhoorn een algemene verschijning op onze strandhoofden. Ooit was dat anders. Eigenlijk is de schaalhoorn een zuidelijke soort en een typische bewoner van de getijdenzone van rotskusten zoals de Franse Kanaalkust. Heel vroeger was onze kust ongeschikt voor schaalhorens: alleen maar zand en niet warm genoeg. Nog tot enkele decennia geleden moest je echt naar ze op zoek gaan en was je al blij als je er eentje vond. Dat ze tegenwoordig helemaal niet zeldzaam meer zijn, heeft te maken met de verharding van onze kust en met de opwarming. Zo hebben we

Dat vroeg ik me af toen ik begin januari op het strand van Raversijde schaalhorens in de vloedlijn aantrof, sommigen nog met vlees in de schelp. Daar horen ze helemaal niet thuis.

overall langs onze kust dijken, strandhoofden en havens gebouwd en nu zelfs midden op zee windmolens, allemaal prima geschikt voor schaalhorens om zich te vestigen.

Half december kregen we nog eens een zeldzame koudeprik. Hoewel al bij al bescheiden – in een ver verleden waren onze winters veel strenger – toch voldoende om sommige individuen fataal te worden. Gelukkig bleven er genoeg schaalhorens over, daarvoor was de vrieskouperiode niet lang en hevig genoeg. Mochten we ooit nog eens een winter zoals in 1963 krijgen, ja dan ziet het er veel slechter uit. En kan de kolonisatie vanuit het zuiden opnieuw beginnen.

Wil je zelf een schaalhoorn waarnemen? Kijk dan goed, want ze zijn soms moeilijk waar te nemen, overgroeid als ze zijn met algen en zeepokken. Een tip. De zone rond de stek waar ze overtijnen is meestal kaalgevreten en dat valt op. Maar laat ze vooral zitten!

De vraatsporen van een schaalhoorn op een stenen ondergrond. (Jan Vanhoutte)

WAAR KOMT ONZE GELIEFDE KABELJAUW VANDAAN?

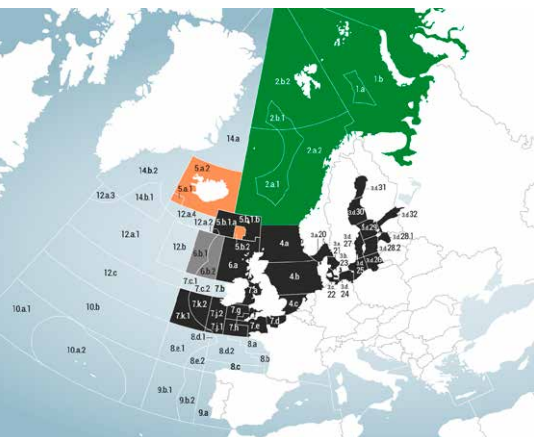
Een Atlantische kabeljauw (*Gadus morhua*) uit Groenland.

Nancy Fockedeij

Wie bij ons verse vis koopt – gemiddeld 10 keer per jaar – kiest een op de vijf keer voor kabeljauw. Ook als vis uit het diepvriesvak mag komen, is dit in 20% van de gevallen kabeljauw. Na zalm, is kabeljauw dan ook de meest gegeerde soort vis om thuis mee te kokkerellen. Samen goed voor een consumptie van 650 gram per persoon per jaar. We kopen onze vis over het algemeen in de supermarkt. De redactie van De Grote Rede vroeg zich af waar die supermarkten hun kabeljauw precies vandaan halen? En hoe duurzaam is dat aanbod?

ZEER GELIEFD, STERK BEVIST

De Atlantische kabeljauw (*Gadus morhua*) wordt overal sterk bevist, jaarlijks voor 1,1 miljoen ton. De soort komt voor aan beide zijden van de Noord-Atlantische Oceaan, gewoonlijk tot op een waterdiepte van 200 meter. Sinds de visserij in de Amerikaanse wateren begin de jaren '90 door ernstige overbevissing crashte, is er – ondanks een jarenlange visserijstop – nog steeds geen herstel merkbaar daar. Anno 2023 is het gros (tot 95%) van de visserij op Atlantische kabeljauw dan ook in handen van Europese landen. Noorwegen, Rusland en IJsland nemen elk 25 à 30% van de globale vangsten van Atlantische kabeljauw voor hun rekening, naast 22 kleinere visserijlanden (samen max. 3%). Voor Belgische vissersvaartuigen was kabeljauw in het verleden dan wel een topsoort (recordaanvoer in 1968 van 24.000 ton), vandaag landen ze nog slechts een fractie hiervan aan: in 2021 amper 550 ton of 0,05% van de totale aanvoer.

Bron: Vis en zeevruchtengids (2023, in voorbereiding). Ethic Ocean, ILVO & VLIZ.

OVERBEVIST OF NIET?

De meeste Atlantische kabeljauw* die we bij ons in de supermarkt, de detailhandel of op markten aantreffen, komt uit het verre Noorden. Met de Noordoost-Atlantische en de IJslandse stocks als de twee grootste beviste kabeljauwbestanden. De Noordoost-Atlantische stock – levend in de Barentssee en de Noorse wateren – is in een gezonde staat (groen op de kaart). De visserij is er in evenwicht met de jaarlijkse aanwas. De bestanden rond IJsland en deze op de Faeröerbank tonen een lichte overbevissing (oranje op de kaart), maar zeker niet dramatisch. Alle andere kabeljauwstocks (zwart op de kaart) doen het minder goed tot slecht. Wetenschappers adviseren voor deze stocks dan ook sterke vangstbeperkingen tot zelfs een vangstverbod.

HOE BEST VANGEN? MET HET BODEMSLEEPNET OF MET DE LIJN?

Net in dit gebied is er veel gemengde visserij met bodemsleepnetten. Een techniek die de exploitatie van bodemvissen tot doel heeft, en kabeljauw moeilijk uit zijn netten kan weren. Zo vergaat het ook de Belgische vissers. Als die actief zijn op hun visgronden in de Noordzee, Engels Kanaal, Keltische en Ierse Zee vangen ze in hun boomkornetten al eens een niet te weren kabeljauw. Die kabeljauw maakt deel uit van de toegestane vangstrechten (quota) in deze zones met slechte kabeljauwbestanden. Hadden ze die quota niet, dan zou vissen *tout court* in deze gebieden voor hen onmogelijk zijn.

In het hoge Noorden gaat het er anders aan toe. Daar werken vissers vooral met

lange lijnen waarop meerdere haken met aas zitten. Op een zeer selectieve manier vissen zij zo gericht op kabeljauw, zonder veel bijvangst. Anderen werken dan weer met kieuwnetten, die ook weinig bijvangst kennen. Deze vangstmethode én de goede status van de bestanden, maakt dat kabeljauw afkomstig uit deze gebieden een stuk hoger scoort op de duurzaamheids-ladder. Veel van deze noordelijke visserijen halen dan ook met gemak de certificering door de Marine Stewardship Council, en dragen het MSC-label.

Dit blauwe MSC-label vind je in onze supermarkten bijna op alle kabeljauwverpakkingen terug. Ze geven aan dat je deze kabeljauw met een gerust hart op het menu kan kiezen. In de detailhandel en op de markt moet je vragen naar meer informatie over de oorsprong, de gebruikte vangsttechniek en eventueel een duurzaamheidslabel. Met een beetje moeite en een goede visgids erbij kan je ook dan voor duurzaam kiezen.

* België importeerde in 2021 in totaal 15.400 ton kabeljauwachtigen, vaak een mix van Atlantische kabeljauw *Gadus morhua*, Groenlandse kabeljauw *Gadus ogac*, Pacificse kabeljauw *Gadus macrocephalus* en Arctische kabeljauw *Boreogadus saida*. Let dus goed op de kleine lettertjes van de Latijnse soortnaam.

LEES MEER

- Vis en zeevruchtengids (2023) – EthicOcean, ILVO en VLIZ: website www.zeevruchtengids.org en app "EthicOcean" (iOS en Android, Franstalig)
- Viswijzer – Good Fish foundation: www.goodfish.nl/vissoort/kabeljauw-atlantische
- Marine Stewardship Council: www.msc.org/nl

HOE DIEP IS DE NOORDZEE?

Jan Seys

EERST DE NOORDZEE

Een beetje oneerbiedig zou je de Noordzee – met een gemiddelde diepte van slechts 94 meter – een plas kunnen noemen, of niet meer dan een ondergelopen stuk vasteland. Dat laatste strookt ook met de werkelijkheid. Want de Noordzee zoals we die nu kennen, is nauwelijks 8000 jaar oud en stond daarvoor meer droog dan nat. Het zit zo. De voorbije pakweg 2,6 miljoen jaar (het Kwartair) waren de Zuidpool en Groenland permanent met ijs bedekt, hét kenmerk van de Pleistocene ijstijd. Binnen die periode kwamen afwisselend koudere (glacialen) en warmere (interglacialen) tijdsvensters voor. Tijdens glacialen, de laatste zo'n 20.000 jaar geleden, zat zoveel water vevat in de ijskappen dat de zeespiegel tot wel 120 meter lager stond dan vandaag. Ondiepe zeeën als de Noordzee stonden droog, en mensen en dieren leefden er in een koud steppeland-schap. Tijdens interglacialen gebeurde net het omgekeerde en vulden deze randzeeën zich terug met water.

Wie over de Noordzee tuurt denkt een ontzaglijk diep en vervaarlijk water voor zich te hebben. Toch is, wat die diepte betreft, niets minder waar. En al zeker niet als je die vergelijkt met andere zeeën en oceaانبekkens. Gemiddeld is de Noordzee minder diep dan het hoogste flatgebouw aan de Belgische kust hoog is! Tijd dus om alles even in perspectief te plaatsen...

HOE ZUIDELIJKER, HOE ONDIEPER

Het zuidelijkste deel van de Noordzee vormt als het ware een trechter, richting Kanaal. Het is er vrijwel nergens meer dan 50 meter diep en het gebied kent heel wat zandbanken. Ten noorden van de Doggerbank nemen de waterdieptes toe tot meer dan 200 meter. Enkel in het Skagerrak en de Noorse trog, een opvallende insnijding onder het Scandinavische schiereiland, zijn dieptes tot 700 meter geregistreerd.

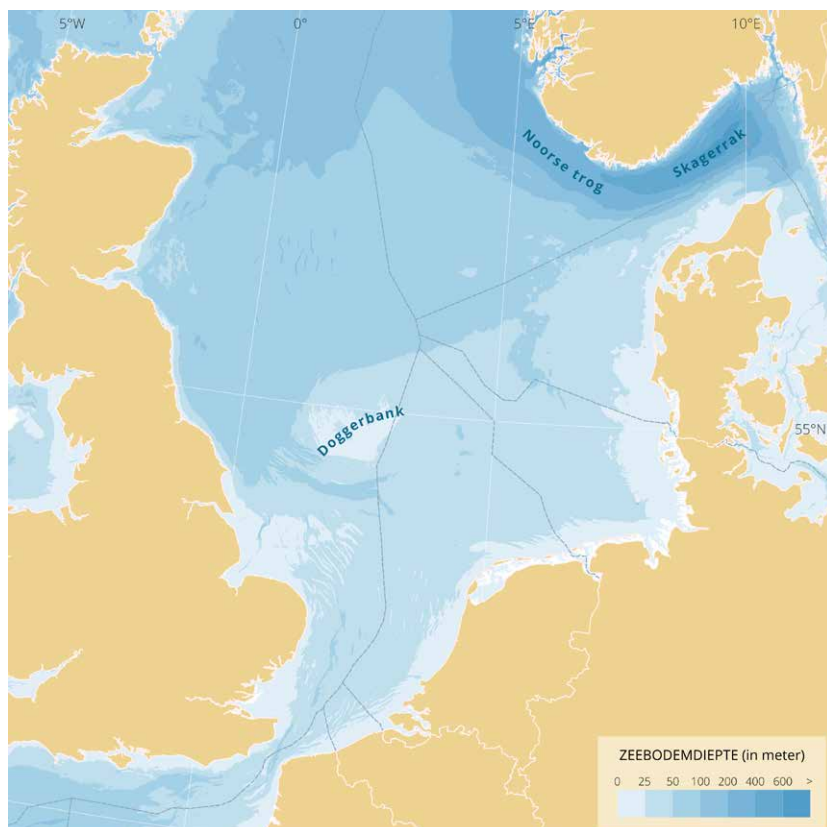
Maar terug naar ons deel van de Noordzee. Het is gekenmerkt door een zandige bodem en door sterke getijdeverschillen en tijdstromen, dit alles in een ondiep gebied.

Net deze combinatie maakt het tot dé plek waar zandbanken zich in de loop van de voorbije 8000 jaar hebben kunnen ontwikkelen. In het bescheiden Belgische deel van de Noordzee, goed voor nauwelijks 3450 km² of dus zo groot als een gemiddelde provincie, vind je wel dertig zandbanken. Ze zijn er geboetseerd door golf- en getijwerking, en blijven wat hun positie betreft – verrassend genoeg – relatief stabiel. Deze zandbanken kunnen tientallen kilometer lang zijn, en tot bijna dertig meter hoog ten opzichte van de belendende geulen. Ze dragen niet alleen bij tot een rijke biodiversiteit, maar bieden ook een bescherming ten aanzien van aanrollend stormgeweld. Historisch gezien waren deze 'Vlaamse Banken' ook berucht, en getuigen heel wat scheepswrakken vandaag nog van dit verraderlijke onderwaterlandschap.

VERDER VAN HUIS: DIEP, DIEPER, DIEPST

De gemiddelde diepte van de wereldzeeën bedraagt 3682 meter en het allerdiepste punt situeert zich in de Marianentrog. Deze sikkelvormige diepteentrog bevindt zich in de driehoek tussen Japan, de Filipijnen en Papoea Nieuw-Guinea. Ze is 2550 km lang en zo'n 70 km breed, en haalt haar maximumdiepte van 10.984 m in het zogenaamde Challenger Deep. Het is er ijskoud, pikdonker en de druk is er duizend keer hoger dan de luchtdruk. Ongetwijfeld het meest buitenaardse deel van onze planeet!

Heel lang geleden diende men zich te beroepen op een touw of kabel, verzwaaard en neergelaten vanaf een schip, om enigszins bruikbare dieptepuntmetingen te doen. Tegenwoordig is er een veelheid aan hoogtechnologische meetapparatuur, bediend vanop schepen, boeien of satellieten, die deze klus op een nooit eerder geziene schaal klaren. Dankzij deze technologie weten we nu dat onze Noordzee best wat bescheidenheid aan de dag legt, toch waar die diepte betreft.

Kaart van de Noordzee met aanduiding van de zeebodemdiepte. Bronnen: GEBCO Compilation Group (2022), Maritime Boundaries Geodatabase (2019), NUTS (2016); Kaartje: VLIZ.

Duurzaamheidsdoelstellingen onze kust

SDG 12: VERANTWOORDE PRODUCTIE EN CONSUMPTIE

Maxime Depoorter

De Verenigde Naties stelden in 2015 een nieuwe, mondiale duurzame ontwikkelingsagenda op voor 2030, met daaraan duurzame ontwikkelingsdoelstellingen gekoppeld. Die zeventien Sustainable Development Goals (SDG's) schetsen ambitieuze doelen. In deze rubriek bespreken we die doelstellingen en subdoelstellingen voor onze kust. Hoe ver staan we tegenover deze doelen, we zoeken het graag samen uit.

SDG 12 – Verzeker duurzame consumptie- en productiepatronen

Onze welvaart is voor een groot stuk gebaseerd op onze consumptie- en productiepatronen. In welke mate die duurzaam evolueren, hangt af van drie zaken: het economisch, sociale en ecologische aspect. SDG 12 stelt de huidige consumptie- en productiewijze in vraag en stimuleert op een actieve wijze een efficiënter hulpbronnengebruik. Over de verschillende beleidsniveaus heen zijn er inmiddels volop strategieën en acties uitgewerkt om de krachtlijnen hieromtrent verder vorm te geven. Zo zoekt men naar nieuwe initiatieven die zich richten op de transformatie van ons huidig voedselsysteem. Onder de bekendste voorbeelden vallen beleidsinitiatieven die zich richten op circulariteit en korte keteninitiatieven, maar er zijn talloze andere voorbeelden (*Beyond Food-strategie, Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling, ...*).

HOE TE METEN?

Het in kaart brengen van deze consumptie- en productiepatronen is op zich al geen eenvoudige opdracht, laat staan het duurzaam karakter hiervan. De complexiteit schuilt dan ook in de schaalgrootte en in de omvang van dergelijke patronen (incl. de respectievelijke toeleveringsketens). Eén van de weinige voorbeelden gericht op voeding, betreft de *VALDUVIS-tool* (Valorisatie van Duurzaam Gevangen Vis). Het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO) ontwikkelde deze tool om de sociale, economische en ecologische duurzaamheid van de Belgische visserij te bepalen en te visualiseren. Concreet kozen ze 11 indicatoren (5 ecologische, 3 sociale en 3 economische) die samen een 'duurzaamheidsster' vormen en resulteren in een globale score. Deze score geeft aan hoe het

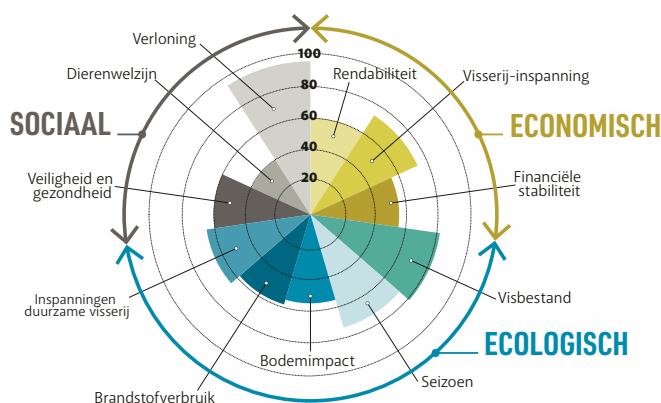
betrokken vissersvaartuig evolueert richting duurzaamheid.

WAT IS DE SITUATIE VANDAAG AAN ONZE KUST?

Sinds de lancering van de Valduvis-tool (2012) en het bijhorende onderzoek, heeft de sector niet stilgezeten. Zo kunnen de resultaten van de reders die gebruik maken van de VALDUVIS methodologie dienen als leer-, monitorings- en vermarktingsinstrument. Deze laatste kreeg in 2018 een boost dankzij de lancering van het initiatief 'VISSERIJ VERDUURZAAMT'. Hierbij krijgen de aangesloten Belgische rederijen officieel erkenning voor hun inzet rond verduurzaming. Anno 2023 maakt een groot deel van de Belgische visserijvloot gebruik van deze tool (52 van de in totaliteit 57 actieve vissersvaartuigen). Sinds de erkenning volgden tal van initiatieven onder het label 'Visserij Verduurzaamt'. Het wordt o.a. gebruikt als communicatiemiddel naar afnemers via een erkenning op de veilklok in de vismijn (MaviTrans) of als voorwaarde gekoppeld bij het aankoopbeleid. Zo besliste de provincie West-Vlaanderen voor haar

personeelsrestaurant uitsluitend vis aan te kopen afkomstig van een vaartuig met de 'Visserij Verduurzaamt'-erkenning. Ook grote spelers zoals supermarktketen Carrefour sprongen recent (eind 2022) mee op de kar en zetten in op het certificaat als Belgisch alternatief voor de labels MSC en ASC in hun aanbod.

Eind 2022 was er de lancering van het lastenboek: Visserij Verduurzaamt Market 2.0 (VV-market). Hierin krijgt de volledige toeleveringsketen (o.a. groothandels, verwerkers, verkooppunten, etc.) aandacht. Ook hier dienen organisaties die zich kandidaat stellen om het certificaat in ontvangst te nemen, te voldoen aan duurzame voorwaarden. Op heden hebben al 13 organisaties het certificaat behaald. Toekomstgericht en ter verdere ondersteuning, is er sinds kort hulp vanuit het Ondersteuningsfonds voor Visserij in Transitie (OVIS vzw). Geïnteresseerde kmo's actief binnen de visverkoop of horeca kunnen via OVIS rekenen op een gedeeltelijke tegemoetkoming (60%) van de auditkosten om zo de erkenning extra in de kijker van het grote publiek te plaatsen.

De VALDUVIS-ster voor de Belgische visserij. Elke taartsnede behelst één indicator – economisch, ecologisch of sociaal – waarvoor is aangegeven hoe duurzaam die scoort (0 = minst duurzaam; 100 = meest duurzaam). Bron: ILVO.

Jean-Bernard Troispont bekleedde tussen 1906 en 1930 de functie van chef-vuurtorenwachter van Oostende. Bron: Philippe Troispont

De voorlaatste VUURTORENWACHTER van Oostende

Ruth Pirlet

“Waarschijnlijk kennen maar weinig Oostendenaars deze goede kerel, die een hart van goud en veel gezond verstand verbergt onder een ruwe buitenkant. Een bescheiden man, die stilletjes zijn zware werk doet”, mijmerde een journalist in 1925 in de krant ‘Le Carillon’. De harde werker in kwestie? Dat was Jean-Bernard Troispont, chef-vuurtorenwachter in de koningin der badsteden. Zowat drie decennia lang bekleedde hij “de hoogste functie van Oostende”, zoals hij zelf weleens lachend zei. Bijna honderd jaar later lijkt het hoog tijd voor een verdere kennismaking.

DE 4 VUURTORENS VAN OOSTENDE

Nadat strandvuren, vuurbakens en ‘vier-boetes’ eeuwenlang de kustlijn verlichtten, verrees in Oostende in 1771 een eerste stenen vuurtoren, ten westen van de havengeul. Na jaren trouwe dienst doofde eind 1859 de vlam in deze ‘Vlaggenstok’. De stelselmattige groei van de stad en de haven vroegen immers om een andere infrastructuur. Daarom opende in 1860 aan de Oosteroever een nieuw lichtbaken de deuren. De vuurtoren sneuvelde in 1915 door het oorlogsgeweld, waarna de oude ‘Vlaggenstok’ weer even van dienst was. In 1921 zette men een voorlopige houten constructie neer op de Halve Maan, in afwachting van de nieuwe toren die eind 1925 het licht aanstak. Deze overleefde helaas de Tweede Wereldoorlog niet. Sinds 1949 beschijnt zo de ‘Lange Nelle’ als vierde en laatste vuurtoren in rij de Oostendse kust.

LEVEN EN WERK OP GROTE HOOGTE

Jean-Bernard Troispont zag het levenslicht in 1866 temidden de blauw-grijze kleuren van de Ardense leisteenheuvels in Vielsalm. Maar al vroeg was duidelijk dat het blauw van de Noordzee hem meer aansprak. Na een carrière als officier-motorist op de Oostende-Tilburylijn, ging hij rond 1906 aan de slag als vuurtorenwachter in Oostende. Hij bemande in zijn loopbaan de tweede en derde vuurtoren, net als de tijdelijke houten toren. In tussentijd zag hij Oostende én zijn beroep danig veranderen.

Aanvankelijk moest hij dagelijks 273 trappen beklimmen met een verse voorraad petroleum om de lamp brandend te houden. Maar in de jaren 1920 deed het elektrisch licht zijn intrede. Een hele omwenteling, waarbij Troisponts technische achtergrond van pas kwam. De eerste elektrische lamp, omgeven door verschillende optische panelen, draaide rond in een kwiktank. De aandrijving gebeurde door een uurwerk dat elke vijf uur opgewonden werd. Overdag stond Troispont in voor het onderhoud van dit lichtapparaat, de bijhorende accessoires en de toren zelf. ‘s Nachts liet hij zijn vrouw en drie kinderen achter in het aanpalende diensthuis, om de bediening van het licht, het opwinden van de klok en het bijhouden van een logboek voor zijn rekening te nemen.

Weinig spectaculair allemaal, vertelde Troispont zelf in 1925. *“Evenementen aan boord van een vuurtoren stellen niks voor. Soms valt de stroom eens uit, slapen we slecht of stormt het, maar daar raak je aan gewend en het hoort erbij.”* Ooit zag hij wel hoe een Noors schip zich bij hevige wind in het staketsel boorde, maar de meeste nachten bracht Troispont rustig lezend door in een sober aangekleed hutje net onder de glazen rotonde van het vuurtorenlicht. Door de vierkante raampjes kon Troispont alle lichtgevende stipjes op zee bestuderen. Een geliefd tijdverdrijf, waarbij hij zijn gedachten liet afdrijven naar al die zeelui in de verte. *“We denken aan die mannen daar, terwijl het vuur brandt en zij in de duisternis op hun boten zwoegen. Met vrees zien we de storm opsteken. Zeelieden zijn één grote familie, waar iedereen elkaar graag ziet en wil helpen. Ik heb gevaren voor ik vuurtorenwachter werd en ik*

weet wat het is om zeeman te zijn.” En zo wijdde Troispont zich tot zijn pensioen met veel liefde aan het bewaken van het vuurtorenlicht tijdens de donkere nachten, in de hoop zoveel mogelijk zeevaarders veilig thuis te brengen. In 1930 gaf hij de fakkel uiteindelijk door aan Camiel Meysman, die als allerlaatste de “hoogste functie van Oostende” zou bekleden.

Met dank aan achterkleinzoon Philippe Troispont.

De derde vuurtoren van Oostende droeg in de jaren 1930 een wit-rode bandering. In de volksmond sprak men over de vuurtoren als ‘hij heeft zijn badpak aan’. Het lichtbaken overleefde WOII niet. Bron: Philippe Troispont

Er ook schoon genoeg van? MICROPLASTICS IN COSMETICA

Duizenden tonnen onzichtbaar kleine plastic deeltjes vervuilen onze rivieren, zeeën en oceaan. Op vraag van de Europese Commissie onderzocht het ECHA (European Chemicals Agency) doelbewust toegevoegde microplastics in producten op de markt.

Binke D'Haese

VAN LIPPENSTIFT TOT BORD

3800 ton. Zoveel microplastics komen in Europa jaarlijks in het milieu terecht. Het dagdagelijks gebruik van cosmetica en verzorgingsproducten draagt daaraan bij. Sinds de jaren zestig voegen producenten immers microplastics toe aan cosmetische producten. Van zonnemelk over scrubs en tandpasta's tot deodorant en make-up! In die producten dienen de microplastics bijvoorbeeld om het middel waterresistente eigenschappen te geven. Of ze regelen de diktheid (viscositeit) van het product, zodat consumenten het product beter kunnen doseren of aanbrengen. Verder nog als (zacht, uiteraard) schuurmiddel, emulgator of als goedkope(re) vulstof. Deze kleine plastic deeltjes spoelen jammer genoeg rechtstreeks van de badkamer het riool binnen. Na één gemiddelde douchebeurt met tandenpoets- en scrubsessie verdwijnen al zo'n 100.000 deeltjes het milieu in. En ook de afvalwaterzuiveringsinstallaties zijn niet of onvoldoende in staat deze erg kleine stukjes uit het afvalwater te filteren. Gevolg, ook deze stroom plastic draagt nog maar eens bij aan de plastic soep in de oceaan. Microplastics zijn niet biologisch afbreekbaar. En eenmaal in

het (zee)milieu zijn ze nog nauwelijks te verwijderen. Ze hopen zich op in mosselen en ander zeevoedsel, en kunnen zo via de voedselketen terug op ons bord belanden.

PLASTIC? ECHT PLASTIC?

De meest voorkomende microplastics in cosmetica zijn polyethyleen en samengestelde polymeren. Polyethyleen kennen we als een van de meest geproduceerde kunststoffen ter wereld. Jammer genoeg te vinden in veel cosmetische producten zoals eyeliners, mascara, oogschaduw,

wenkbrauwpotloden, lippenstiften, gezichts-poeders en foundations, maar ook in huidreinigers en huidverzorgingsproducten. Daar houdt het de ingrediënten (bv. de olie en vloeibare bestanddelen) bij elkaar of zorgt het voor een dunne laag op de huid, het haar of de nagels. Als samengestelde polymeer bieden ze heel wat eigenschappen: ze maken het product bijvoorbeeld waterproof of antistatisch, ze fixeren het, etc.

DOE HET ZELF (BETER)!

Smeer je liever geen plastic op je lijf? Verspreid je liever geen microplastics? Gelijk heb je! Voor aankoop kan je met de app 'Beat the microbead' controleren of het product microplastics bevat of niet. Maak je liever zelf plasticvrije milieuvriendelijke schoonheidsproducten? Dat kan heel eenvoudig. Hier alvast twee makkelijke starters. Veel plezier!

SCRUB	HAARMASKER
BENODIGDHEDEN	
<ul style="list-style-type: none"> * Zeezout * Olijfolie * Lavendelolie of een ander geurtje 	<ul style="list-style-type: none"> * 2 grote lepels kokosolie * 1 lepel abrikozenpitolie * enkele druppels amber * 1 kleine lepel arganolie
AAN DE SLAG	
<ul style="list-style-type: none"> * Meng 2 kopjes zeezout met een half kopje olijfolie in een grote kom. * Voeg 15 druppels (lavendel)olie toe en meng opnieuw. * Bewaar jouw milieuvriendelijke scrub in een afsluitbaar potje. Genieten maar! 	<ul style="list-style-type: none"> * Meet de ingrediënten af en voeg ze samen in een kookpot * Laat ze smelten en roer goed * Giet dit over in een afsluitbaar potje en geniet van je persoonlijke wellnessmoment!

De zee als goed doel steunt BRILJANTE ONDERZOEKSIDEEËN

Karen Rappé

Het uitreiken van beurzen aan jonge mariene onderzoekers is een belangrijk onderdeel van De Zee als Goed Doel, de VLIZ-filantropiewerking. De middelen hebben ze te danken aan jullie donaties, de ledenbijdrages en aan sponsoring. Via de Brilliant Marine Research Idea beurzen motiveren we doctorandi en junior postdoctorale onderzoekers om buitengewone ideeën uit te werken. Elke BMRI-beurs bedraagt maximaal 5.000 EUR. Over wat de zes laureaten 2022 hiermee aanvingen, geven we graag wat meer duiding.

Wist je dat er minstens 10 miljoen virussen in een lepel water zitten? **Hisham Mohammed Shaikh** (VLIZ & UGent) draagt met zijn onderzoek bij tot het ontrafelen van de diversiteit van deze virussen. Hun belang in een ecosysteem is gekend, maar de identificatie ervan staat nog in de kinderschoenen. Met de hulp van de BMRI-beurs identificeerde Hisham minstens 32.000 soorten virussen. De meerderheid waren virussen die bacteriën infecteren, maar eveneens vond hij virussen die zich richten tegen zeedieren.

Microplastics in de oceaan zijn intussen gekend, maar besef dat het hier niet stopt en ze verder afbreken in nog kleinere deeltjes: nanoplastics (< 0.001 mm). Net omdat die zo klein zijn is het een hele uitdaging om ze zichtbaar te maken. **Marie Sioen** (UGent & UA) werkte hiervoor een methode uit. Om nanoplastics onder een hoogtechnologische (stimulated emission depletion) microscoop te kunnen waarnemen markeerde ze de deeltjes met fluorescerende labels. Daarenboven zette ze ook fluorescentie in om de complexe interactie tussen nanoplastics en micro-algen te visualiseren.

In schorregebieden graaft de invasieve Chinese wolhandkrab een uitgebreid gangstelsel in de oevers van krekens. **Heleen Keirsebelik** (UA) maakte gebruik van de BMRI-beurs om dit gangstelsel met zijn openingen, tunnels en kamers in kaart te brengen. Ze deed dit met behulp van technieken die de oevers niet beschadigen. Enerzijds liet fotogrammetrie, gebaseerd op 3D-modellen van de kreekoever, toe om weer te geven hoe de hollen aan de oppervlakte veranderen. Anderzijds zette ze de bodemradar in om de ondergrondse tunnels te visualiseren.

Jesper van Dijk (UA) bestudeert draadvormige of filamenteuze bacteriën die in de zeebodem elektronen transporteren over centimeter-lange afstand. De aanwezigheid van deze kabelbacteriën heeft een sterk effect op de biogeochemie van het sediment. Door DNA-sequentie technieken te gebruiken identificeert Jesper wat er gebeurt als je deze snelweg doorsnijdt. Welk effect heeft dit op de activiteit van de kabelbacteriën, op de andere aanwezige micro-organismen en op hun onderlinge interactie?

In de poldergebieden bevindt zich historisch zoutwater dat door menselijke invloeden of door klimaatverandering de vruchtbare poldergrond kan aantasten. Luchtbeelden genomen met een geavanceerde detector geven een beeld van waar en hoe diep het zoutwater zich bevindt. Om tot een nog betrouwbaarder beeld te komen verzamelde **Wouter Deleersnyder** (UGent & KUL) extra geologische data van de ondergrond. Dit leverde hogere resolutiebeelden op die samen met de data van de 'luchtbeelden' een preciezer beeld van het zoutwater in de bodem geven.

Klimaatverandering zorgt voor grotere overstromingsrisico's in drukbevolkte rivierdelta's. Natuurlijke overstromingsgebieden, zoals mangrovebossen in de tropen, kunnen hier bescherming tegen bieden. De complexiteit van het netwerk van luchtwortels maakt het wetenschappers echter moeilijk om in te schatten hoe water in en uit stroomt en hoe goed het bos water opneemt. De ontoegankelijkheid van een mangrovebos overwon **Ignace Pelckmans** (UA) door, aan de hand van een iPhone, 3D-modellen te maken van die wortelnetwerken. Zo kreeg hij een zicht op hoe efficiënt mangrovebossen zijn bij het bufferen van overstromingen.

De financiële steun van een BMRI-beurs geeft jonge mariene wetenschappers de mogelijkheid om een extra onderzoekstopic uit te werken als aanvulling op hun lopend onderzoek. ©Wouter Deleersnyder

WENS JE DEZE BEURZEN TE STEUNEN OF HEB JE INTERESSE IN EEN VLIZ-LIDMAATSCHAP? DAT KAN!

Jouw bijdrage is welkom op de filantropierekening IBAN BE70 0017 1687 3425 (BIC GEBABEBB) van het Vlaams Instituut voor de Zee vzw. Meer informatie over giften en het VLIZ-lidmaatschap lees je op www.vliz.be/nl/uw-bijdrage.

De BMRI-beurzen werden in 2022 gesponsord door:

ZEEWOORDEN

Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedeij,
Johan Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe,
Fons Verheyde, Jan Seys

Wij zochten de betekenis van enkele intrigerende
zeewoorden voor je op.

NES, NESSE, NISSE

Een luchtbeeld van de witte kliffen
van Cap Blanc-Nez die uitsteken in
het Nauw van Calais.

Nogal wat plaatsen in het uitgestrekte gebied van Denemarken tot Noord-Frankrijk heten *nes*, *nesse* of *nisse* of dragen een naam met een van die varianten als tweede deel. Die naamgeving houdt verband met de waterrijke omgeving waarin de geschiedenis zich in deze streken heeft ontwikkeld. Vooral Zeeland kent een uitgebreide lijst aan dergelijke toponiemen, met Valkenisse als misschien wel meest tot de verbeelding sprekende locatie. Dit verdronken dorp toont ook vandaag nog sporen van de strijd tegen het water.

EEN VEELHEID AAN TOPONIEMEN, MET VALKENISSE ALS UITSCHIETER

Een snelle zoektocht in de databank 'Marine Regions' (www.marineregions.org/) leert ons dat Nederland heel wat *nes*-toponiemen kent. Denk maar aan *Hontenisse*, *Bruinisse*, *Valkenisse*, *Ossenisse*, *Renesse*, *Stavenisse*, *Spijkenisse*. Ook het afzonderlijke *Nes* komt

in Nederland frequent voor als naam voor dorpen, buurtschappen, polders of straten. Maar ook in Noord-Frankrijk treffen we namen aan als *Blankenisse* (*Cap Blanc-Nez*), *Zwartennesse* (*Cap Griz-Nez*) en *Langennesse* (*Longuenesse*), alle in het departement Pas-de-Calais, waar in de middeleeuwen nog Vlaams werd gesproken.

De meeste plaatsnamen op *-nes(se)* vind je echter in Zeeland, een provincie met

veel moeite gewonnen op het waterrijke gebied van de delta van de grote rivieren Rijn, Maas en Schelde. Heel vaak tijdens die lange geschiedenis liep het ook fout en dienden nederzettingen te worden verlaten na stormvloed en rampspoed. Van deze verdronken dorpen is Valkenisse mogelijk het bekendst, en zeker archeologisch gezien het meest onderzocht. Gesticht in 1233 door een Vlaamse adellijke familie, ontwikkelde het zich tot een ringdorp met kasteel, gelegen

VOORUITSTEKENDE LANDTONG: DE ETYMOLOGISCHE VERKLARING

op een landtong in de toenmalige Honte, de voorloper van de Westerschelde. Uiteindelijk zou de stormvloed van 1682 er teveel aan zijn en verdween het dorp in de golven. De kerktoeren bleef nog tot 1750 een baken voor de scheepvaart, tot hij finaal instortte. Het dorp geraakte volledig bedolven onder het slib. Pas na de Deltawerken, als gevolg van veranderde stromingen en getijwerking, gaf het opnieuw een deel van zijn geheimen prijs. De aangetroffen resten van huizen, een vliedberg, het kasteel en de fundering van de kerk zorgden ervoor dat Nederland Zeelands bekendste verdrinken dorp in 2001 tot historisch monument verklaarde. Twee strekdammen moeten er intussen over waken dat de site voldoende beschermd is.

De verklaring van het woord *nes*, *nesse*, *nisse* voor een 'in water uitstekende punt land' heeft etymologisch weinig voeten in de aarde. Het is een oude bijvorm van het woord *neus*. Zoals het reukorgaan uitsteekt uit het gezicht van mens en dier, zo springt een *nes* uit in het water. Letterlijk betekent *nes* dus 'landneus'. In de tegenwoordige standaardtaal spreekt men van een *landtong*, wat eveneens berust op gelijkenis met een onderdeel van het hoofd: een – weliswaar uitgestoken – tong. *Neus* voor het reukorgaan wordt teruggevoerd op een Germaanse vorm **nusō*, waarvan afstammelingen voorkomen in alle Germaanse talen. Verwant is het Latijnse *nasus*, waaruit Frans *nez*. Van de grondvorm kwam er al in het Germaans een nevenvorm met klinkerwisseling voor, **nasja*, waaruit als landschapsterm is voortgekomen: Middelnederlands *nes(se)*, *nes*, *nese* (zoals

in *Blankenese*, naam voor een stadswijk in Hamburg), Oudengels *næss* en Oudnoors *nes*. Al sinds het Oudnederlands wordt *-nes* enkel als toponymisch element aangetroffen; de oudste attestatie dateert uit de periode 918-948 en heeft betrekking op een plaats bij Vreeland in de provincie Utrecht.

En wie dacht dat ook het West-Vlaamse Lampernisse met zijn uitgang *-nisse* verwijst naar een landtong, heeft het bij het verkeerde eind. *Lampernisse* is een samenstelling van *lamb* (uit Germaans **lamba*), de Oudnederlandse vorm van *lam* 'jong schaap' en het Middelnederlandse *hernesse*. Dat laatste is met het collectiefsuffix *-nesse*, *-nisse* afgeleid van Middelnederlands *herde*, waaruit Nederlands *herder*. Een *hernesse* is dus een plaats waar vee gehoed wordt. *Lampernisse* verwijst naar het vroegmiddeleeuwse gebruik van de gronden als schaapsweiden. Ook de oudste bewoning van de archeologische site "*Leenhof Ter Wissche*" gaat terug tot de vroege middeleeuwen: 9de en de 10de eeuw.

SCHOL OF PLADIJS

De grote platvis met de wetenschappelijke naam *Pleuronectes platessa* heeft in ons taalgebied twee namen die als Standaardnederlands worden erkend: *schol* in Nederland en *pladijs* in België. In de traditionele streektaalen van westelijk Vlaanderen spreekt men echter niet van pladijzen, maar van platen. We gingen op verkenning naar de historisch-etymologische achtergrond van de verschillende benamingen. Maar eerst enkele feitelijke wetenswaardigheden over de naamdrager.

DE VIS MET ORANJE STIPPEN

Pladijs of schol is misschien wel de bekendste en zeker een van de meest gegeten vissoorten van de Noordzee. De vissen hebben opvallende oranje vlekjes op de gladde bovenzijde, al kunnen ook bot en schar soms roodbruine (minder opvallende) vlekjes vertonen. Toch zie je schollen bijna niet liggen als ze zich half in de zeebodem hebben ingegraven.

Een pladijs of schol (*Pleuronectes platessa*) is herkenbaar aan zijn opvallende oranje vlekjes op de gladde bovenzijde.

Als voedsel hebben ze het begrepen op allerlei wormen, schelpen en ander klein grut. Schollen komen wijdverspreid voor in de kustwateren van Zuidwest- tot Noord-Europa. Ze kunnen tot wel één meter groot worden, al zijn ze veelal een heel stuk kleiner. De leeftijd kan oplopen tot meer dan twintig jaar, geslachtsrijp worden ze na twee tot zeven jaar. De voortplanting vindt in de zuidelijke Noordzee plaats van januari tot april. De jonge scholletjes groeien op in ondiep water.

De dieren kunnen behoorlijke afstanden afleggen, waarbij ze zwemmen met een golvende beweging. Daardoor krijgen ze een extra duwtje in de rug van het water dat tegen de zeebodem terugkaatst. In haar doctoraat bestudeerde Jolien Buyse, onderzoekster bij het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO), de ecologische effecten van offshore windmolenparken op schol. Ze ontdekte dat schollen zich in een windmolenpark voeden met de aangroefauna op de kunstmatige riffen rond de turbines. Een aantal vissen kregen ook een zender waarmee de onderzoekers hun bewegingen rondom de windmolens konden volgen. En wat bleek? De vissen verbleven gedurende de zomermaanden bijna onafgebroken in het windmolenpark, met een voorkeur voor één bepaalde windmolen. Ook leken ze overdag voederexcursies uit te voeren vanop het omliggende zand naar de rotsen rond de windmolen, waar meer eten te vinden is.

SPECTACULAIR HERSTEL VAN DE POPULATIE

Het aantal volwassen schollen in de Noordzee is de afgelopen twintig jaar fors toegenomen. Dat het zo goed gaat met de schol komt waarschijnlijk vooral door de verminderde visserijdruk na een sanering van de kottervloot. De scholstand lijkt zich daarmee te herstellen van de achteruitgang die zich tussen 1987 en 1999 heeft voorgedaan. In de Noordzee en het Skagerrak, waar zich het belangrijkste bestand van schol bevindt, is de voortplantingscapaciteit intussen geconsolideerd en is de visserij duurzaam.

Schol is een belangrijke soort voor de Belgische vloot. In 2021 was deze vis goed voor 20% van het totale volume aangevoerde vis door België. De vis wordt vers, in zijn geheel of in al dan niet diepgevroren filets op de markt gebracht. Deze smakelijke vis is overigens vooral populair bij Belgen, Nederlanders en Britten. In België is het, met ongeveer 387 ton per jaar (2021), een van de vijf meest geconsumeerde vissen. Wanneer ze zich voortplant tussen januari en

april is schol uit de Noordzee erg mager en smaakloos. Vanaf mei-juni zitten de dieren weer goed in het vlees. Het lekkerst zijn ze van juni tot oktober.

VARIATIE IN DE NAAMGEVING

Het Standaardnederlandse woord *schol* wordt haast uitsluitend in Nederland gebruikt, Belgische AN-sprekers hebben het in de regel over *pladijs*, dat dan weer zo goed als ongebruikelijk is benoorden de rijksgrens. Volgens het WNT wordt het woord behalve in Vlaanderen ook in de zuidelijke Nederlandse provincies Zeeland en Brabant gebruikt (WNT i.v. *pladijs*), maar de betreffende aflevering van het woordenboek dateert al uit het eerste kwart van de 20ste eeuw. Vandaag is *schol* ook daar algemeen gangbaar.

Beide woorden hebben burgerrecht in de standaardtaal, maar *pladijs* wordt in De Grote Van Dale als 'Belgisch Nederlands' geëtiketteerd, terwijl bij *schol* geen dergelijk label staat. Het woord *schol* is wél inheems in het West-Vlaamse kustdialect, maar dan als benaming voor een verwante vis, de schar. De uitspraak luidt er *schulle*, veelal in de verkleinvorm *schulletje*. *Schulle* komt voor vanaf de Frans-Vlaamse kust tot even ten oosten van Oostende. Verder oostwaarts, vanaf Wenduine tot en met de Zeeuws-Vlaamse kust, spreekt men van *schar(re)* (WVD Zeevisser, p. 577-78). Opmerkelijk is voorts dat *pladijs* niet voorkomt in de Vlaamse visserstaal. Daar worden schollen *platen* genoemd, een benaming die ook algemeen verbreid is in het binnenland van westelijk Vlaanderen bij sprekers van het traditionele dialect. De Zeeuwse vissers zeggen naast *schol* ook *plaatje* (WZD i.v. *plaatje*) en in het Noord-Brabants was *platen* eveneens ooit bekend, getuige een aantekening van Hoefft in zijn Bredaas woordenboek uit 1836 (i.v. *platen*): "*platen* wordt hier ook niet zelden, even als in Zeeland, van de schollen gebruikt, doch voornamelijk van die der kleinere en middelsoort." Zowel *schol* voor 'schar' als *plaat* voor 'pladijs' staat in De Grote Van Dale als 'gewestelijk' taalgebruik.

ETYMOLOGIE

Alle drie de genoemde benamingen voor de schol, Standaardnederlands *schol* en *pladijs*, alsook gewestelijk *plaat*, berusten op hetzelfde benoemingsmotief, nl. de platte vorm van de vissoort. Bij *plaat* is dat motief meteen herkenbaar. Vanouds verstaat men immers onder *plaat* wat het WNT i.v. *plaat* omschrijft als "een vlak en plat hard voorwerp of stuk van een bepaalde stof, van geringe dikte in verhouding tot de grootte; meestal van

vierkanten of langwerpige vierkanten vorm, maar soms ook van andere gedaante." Vanuit die algemene basisbetekenis concreetiseerde het woord zich tot benaming van allerlei plaatvormige verschijnselen en voorwerpen, zoals een plank van hout of enig ander hard materiaal, een schutzel, een kachelplaat, een grammofoonplaat, een zandbank, en dus ook een vissoort. Het woord is een vroege, al in 1280 geattesteerde ontleding aan Oudfrans *plate*, gesubstantiveerd uit het Oudfranse adjectief *plat*, dat eveneens in het Nederlands werd ontleend. Aanvankelijk zou het Oudfranse *plate* een ijzeren plaat hebben aangeduid, en vervolgens zijn overgegaan op allerlei plaatvormige zaken. Als visbenaming verschijnt Nederlands *plaat* voor het eerst aan het einde van de 16^e eeuw, in het woordenboek van Kiliaan (Debrabandere 2002 i.v. *plate* 1).

Schol duikt voor het eerst op in het *Glossarium Bernense*, d.i. een Latijns-Limburgse woordenlijst uit 1240. *Sculle* staat er naast *plaidise* vermeld als Diets equivalent van Latijn *pecten*. Die Latijnse naam slaat eigenlijk op de familie van de mantelschelpen (Pectinidae), waarvan de bekendste de Sint-Jacobsschelp (*Pecten jacobaeus*) en de grote mantelschelp (*P. maximus*) zijn. In het middeleeuws Latijn duidde *pecten* klaarblijkelijk de bewuste platvis aan. Dezelfde vertaling staat in Jacob van Maerlants natuurencyclopedie *Der naturen bloeme* voor *pladijs*. Ook enkele jongere Middelnederlandse glossaria definiëren *schol* en/of *pladijs* met het Latijnse *pecten* (MNW i.v. *scholle* 1).

Schol is van Germaanse afstamming. De grondvorm wordt gereconstrueerd als **skullōn-*, **skulla-*, wat terug zou gaan op een Indo-Europese werkwoordwortel **skel(H)-*, met de betekenis '(af)klieven, (af)snijden'. Oorspronkelijk betekende *schol* dan 'het afgekliefde, het afgesnedene', meer in het bijzonder een plak- of schijfvormig deel dat van een groter geheel is afgezonderd. Tot dezelfde woordfamilie behoort *schil*, in het Middelnederlands ook *scelle* (zoals nog in het huidige Vlaams) 'verwijderbare of verwijderde buitenste laag van iets'. Vanuit de grondgedachte 'het afgesnedene' ontwikkelde *schol* toepassingen op verschillende plakvormige zaken, zoals een graszode, een heideplag en een drijvend plat stuk ijs. Als benaming voor de schol vinden we het woord terug in andere Westgermaanse talen aan de Noordzeekusten: Middelnederduits *scholle*, *schulle* (vanwaar Middel- en Nieuwhoogduits *Scholle*) en Middelenegels *schulle*. Fries *skol* lijkt jong te zijn – oudste vindplaats 1846 – en is wellicht aan het Nederlands ontleend. De benaming *schol* zinspeelt dus net zoals *plaat* op de vorm van de platvis.

Ook een *schar* (*Limanda limanda*) kan soms roodbruine vlekjes vertonen, maar deze zijn minder opvallend.
© Vilda (Rollin Verlinde)

Pladijs is minstens even oud, zo niet ouder dan *schol*. Het staat als enige van de drie hier behandelde benamingen al in het Oudnederlands woordenboek (ONW i.v. *pladīs*), met een citaat uit het *Liber Traditionum Sancti Petri Blandiniensis*, een oorkondenboek van de Gentse Sint-Pietersabdij, dat de periode van de 7^e tot het einde van de 12^e eeuw bestrijkt. In de bewuste passage uit 1163 verschijnt de visnaam onder gelatiniseerde vorm: “De piscibus, de cabillawis schelviscis, de pladis, ...” (Betreffende vissen, kabeljauwen, schelvisen, pladijzen...). In andere in het Latijn gestelde teksten van voor 1200 luidt het *placitis* (toltarif van Letterswerve in de Zwinstreek, 1159-1164), *plathiz* (oorkonde Graven van Vlaanderen, 1163), *pladise* en *plais* (oorkonde leper 1187). Een eeuw later (1287) maakt Jacob van Maerlant in *Der naturen bloeme* geen gewag van *schol*, maar *pladijs* blijkt hij wél te kennen: “Pecten dats die pladijs”. Ook het Glossarium Bernense, het eerder vermelde Latijns-Limburgse lexicon uit 1240, neemt het woord op. Hoewel de meeste Middelnederlandse attestaties van *pladijs* uit Vlaamse bronnen komen, was het woord in de Noord-Nederlandse dialecten niet geheel onbekend, getuige de vermelding ervan in twee stadsrekeningen van het Zuid-Hollandse Dordrecht uit 1286 (VMNW i.v. *pladijs*).

Volgens de etymologische woordenboeken (zie Etymologiebank) stamt *pladijs* uit Volkslatijn **platice*, een vervorming van Laatlatijn *plattessa* ‘platvis’, waarschijnlijk afgeleid van Grieks *platús* ‘plat, breed’. De Picardische opvolger *pladis*

van het Latijnse woord zou aan de basis liggen van Oudfrans *plais* (waaruit Frans *plie*), Nederlands *pladijs*, Engels *plaice* en Middelhoogduits *blat(t)ise* (Kluge-Mitzka 1957 i.v. *Platteise*; zie ook Etymologiebank). Onder Picardisch verstaan we de Romaanse streektaal waaruit de huidige dialecten van Noord-Oost-Frankrijk en het grote westelijke deel van Wallonië zijn voortgekomen.

Het zal de lezer wellicht niet ontgaan zijn dat geen van de Nederlandse scholbenamingen die hierboven de revue passeerden, verwanten kent in de Scandinavische talen. Daar is de naamgeving van de platvis inderdaad op een ander markant kenmerk geïnspireerd, nl. de grote rode spikkels of ‘spatten’ (Engels *spots*, West-Vlaams *spetters*) op zijn vel: Noors *rødspette*, Deens *rødspætte*, Zweeds *spätta*.

TOT SLOT: SCHOL ALS BENAMING VOOR DE SCHAR

Na onze historische verkenning blijft het een intrigerende vraag hoe het komt dat de Vlaamse vissers van de midden- en westkust het woord *schol* zijn gaan toepassen op de *schar*. Die betekenis staat ook in De Grote Van Dale, met het label ‘gewestelijk’. Het 19^e-eeuwse *Westvlaamsch Idioticon* van De Bo vermeldt het eveneens (i.v. *scholle*), maar oudere vindplaatsen zijn vooralsnog niet opgedoken. Toch moet de benaming *schol* zelf, voor welke platvissoort dan ook, al erg oud zijn in de Vlaamse visserstaal. Dat zien we aan de kwaliteit van de klinker in de lokale uitspraak *schulle*. De overgang

van Germaanse *o* naar *u* is het resultaat van een oude Kustwestgermaanse klankontwikkeling, die de maritieme dialecten van het Nederlands delen met het Engels. Vandaar o.m. ook West-Vlaams *zunne*, *dunder*, *vul* en Engels *sun*, *thunder*, *full* tegenover *zon*, *donder*, *vol* in de continentale Nederlandse dialecten en *Sonne*, *Donner*, *voll* in het Duits. Duidde *schulle* in de Vlaamse visserstaal ooit de *schol* aan, en ging de naam over op de *schar* door de gelijkenis tussen beide vissoorten? Ze zijn immers allebei plat van vorm en ook de *schar* kan roodachtige stippen hebben op zijn rug, al zijn die veel kleiner. Of maakte men in vroegere tijd geen scherp onderscheid tussen de twee soorten, en kon men ze allebei *schul* noemen? Is men vervolgens door de toenemende biologische kennis tot het inzicht gekomen dat het wel degelijk om verschillende vissoorten gaat, waardoor ook behoefte ontstond aan een onderscheid in de naamgeving? Bleef dan de oude naam *schulle* bewaard voor de kleinste soort, de *schar*, en introduceerde men *plaat* voor de grootste? Als dat klopt, dan is het geen toeval dat men scharren tot op vandaag heel vaak met de verkleinvorm aanduidt: *schulletjes*.

BRONNEN

- De Bo L. (1873). *Westvlaamsch Idioticon*. Brugge: Gailliard. Heruitgave door Joseph Samyn: Gent: Siffer, 1890-1892. Herdrukken 1970, 1976, 1884: *Handzame: Familia et Patria*
- Debrabandere F. (2002). *West-Vlaams etymologisch woordenboek*. Amsterdam, Veen.
- Etymologiebank <https://etymologiebank.nl/>
- Hoefft J.H. (1836). *Proeve van Bredaasch Taal-Eigen*. Breda, F.P. Sterk
- Kluge F. & W. Mitzka (1957). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin, de Gruyter.
- ONW = Oudnederlands woordenboek. Leiden: Instituut voor Nederlandse Lexicologie, 2009. <http://gtb.inl.nl/?owner=ONW>
- Van Dierendonck R.M. (2012). *Valkenisse. Geschiedenis, archeologie en topografie van een verdrinken dorp op Zuid-Beveland*. AWN – Portugaal, Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland. Middelburg.
- VMNW = W.J.J. Pijnenburg e.a. (2001). *Vroegmiddelnederlands woordenboek*. Leiden, Gopher Publishers. <http://gtb.inl.nl/?owner=VMNW>
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's Gravenhage/Leiden, 1864-1998. <https://gtb.ivdnt.org/>
- WVD Zeevisser = Roxane Vandenberghe (2000). *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel II. Niet agrarische vaktalen. Afl. 7: De Zeevisser*. Gent, Tongeren
- WZD = Ghijsen H. (1964). *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten*. Den Haag, Van Goor Zonen.

GROTE SCHELPELTDAG 2023 KLOPT AF OP MEER DAN 80.000 GETELDE SCHELLEN

Tweeduizend vrijwilligers telden niet minder dan 82.444 schelpen van in totaal 66 soorten tijdens de zesde editie van de Grote Schelpenteldag. Deze actie, dit jaar op zaterdag 23 maart, ging voor het eerst niet alleen door in België, maar ook in Nederland en op één strand in N-Frankrijk. Met schelpen verzameld over meer dan 400 kilometer strand, is de Grote Schelpenteldag intussen uitgegroeid tot een van de grootste burgerwetenschapsinitiatieven aan de Europese kusten. Dit jaarlijkse 'LifeWatch' initiatief startte in België in 2018, onder impuls van het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ) en in nauwe samenwerking met EOS Wetenschap, de Provincie West-Vlaanderen, Natuurpunt, de Strandwerkgroep, Kustergoed en de tien kustgemeenten.

Halfgeknotte strandschelp en kokkel haalden zowel in België, Nederland als Frankrijk de top-5. Maar er waren ook interessante regionale verschillen. België zag zijn 'traditioneel' trio opnieuw hoogst scoren, met halfgeknotte strandschelp (23%), nonnetje (23%) en kokkel (21%). Ook in Nederland was de halfgeknotte strandschelp de talrijkste schelp

(32%), maar hier gevolgd door kokkel (18%) en ovale strandschelp (17%). Het nonnetje haalde enkel in Zeeland de top-5. Het telstation Zuydcoote in Frankrijk zag dan weer een top-3 gevormd door kokkel (24%), gewone tapijtschelp (21%) en mossel (17%). Daar strandde halfgeknotte strandschelp pas op plaats vijf. En de Amerikaanse zwaardschede eindigde in elk van de landen op een vierde plaats.

Opvallende verschillen waren er ook bij individuele soorten. Zo telde Nederland in totaal slechts 1188 mosselen, terwijl Frankrijk op nauwelijks één station 1200 exemplaren verzamelde (en België: 3398 ex. op alle tien stations). Strandgaper werd dan weer enkel in Nederland aangetroffen, en dit in behoorlijke aantallen (totaal: 436 ex.).

In de drie landen samen, troffen de tellers 6 exotische soorten schelpen of 9%. Uitgedrukt in het aantal exemplaren, blijkt het voorkomen van exoten verhoudingsgewijs toe te nemen richting Kanaal. De talrijheid daar van Amerikaanse zwaardschede, aangevuld met Amerikaanse strandschelp

en Filipijnse tapijtschelp maakt het verschil (F: 14,8%; B: 13,2%; NL: 7,7%). Andere belangrijke exoten zijn Amerikaanse boormossel, Japanse oester en muiltje.

Ten slotte ging dit jaar ook aandacht naar het voorkomen van ronde gaatjes in schelpen. Ze getuigen van de stille dood die schelpen gestorven zijn door de actie van roofslakken, zoals tepelhorens en purper-slakken. Die boren met hun rasptong door de kalken schelpen heen, om vervolgens het weke vlees met hun slurf op te zuigen. De slakken zelf waren alvast relatief zeldzaam (purperslak: 14 ex.; grote tepelhoren: 106 ex.; glanzende tepelhoren: 147 ex.). En ook met het moordgedrag viel het best mee. Op basis van bijna driehonderd gecheckte stalen van de Belgische kust, bleek minder dan 1% van alle schelpen boorgaatjes te vertonen. De helft daarvan kwam voor bij de halfgeknotte strandschelp; andere belangrijke prooien waren zaagje, ovale strandschelp, stevige strandschelp en nonnetje. Overigens waren veel van de getroffen schelpen niet van recente datum.

Jan Seys

IN DE BRANDING

KUSTKIEKJES

(Grote Rede 56)

Toegegeven, op het eerste gezicht lijkt dit twintig centimeter lang voorwerp op een stuk hout. Dat dacht de vinder aanvankelijk ook, tot hij beroep deed op de kennis van paleontologen. En wat bleek, dit kleinood is een gefossiliseerd fragment van de ivoren slagtaand van een mammoet. Het stuk dateert uit een IJstijd, toen deze dieren nog talrijk rondzwierven in het toen droge Noordzegebied. Je herkent het aan de duidelijke gelaagdheid, het oppervlakkig schilferen, en het vrij grote gewicht (een vergelijkbaar stuk hout zou minder wegen). Let dus maar beter goed op bij een volgend strandbezoek. Je weet maar nooit dat jij de volgende vinder bent van een stuk mammoettand!

© VLIZ (Jan Seys)

EUROPESE KAMPIOENSCHAP 'MEEUWEN SCHREEUWEN', EEN ODE AAN DE MEEUW

Op zondag 23 april 2023 was het café 'De Verloren Geirnoar' (Adinkerke-De Panne) té klein voor de wel erg talrijke opkomst. Niet minder dan 42 deelnemers en een veelvoud aan supporters en pers wilden maar wat graag actief getuige zijn van de derde editie van het Europees kampioenschap 'Meeuwen schreeuwen'. Opdracht voor de deelnemers? Zo goed mogelijk – in gedrag, vermomming én vooral geluid – een meeuw nabootsen. Deelnemers kwamen uit eigen land, Nederland en Frankrijk. De jury kende de Europese titel toe aan Jarmo Slutter uit Eindhoven (NL), gevolgd door Maren Van Cauwenberghe uit Wichelen (B) en Rob Tooren uit Amsterdam (NL). Belofte van het jaar was de 6-jarige Laura Boon uit Kontich. Beste 'kolonie' het Team Anzegem. De media waren massaal van de partij, met reportages tot in het verre Japan!

Jan Seys

Colofon

'De Grote Rede' is een gratis informatieblad uitgegeven door het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ; www.vliz.be). Dit boeiende tijdschrift wordt samengesteld met de hulp van een zelf schrijvende redactie van maritieme professionals die zetelen ten persoonlijke titel. Noch de redactie, noch het VLIZ zijn verantwoordelijk voor standpunten vertolkt door derden. Overname van artikelen is toegelaten mits bronvermelding.

Interesse?

Gratis abonneren kan via www.vliz.be/de-grote-rede of telefonisch.

Verantwoordelijke uitgever

Jan Mees (VLIZ), Jacobsenstraat 1, B-8400 Oostende, België

Coördinatie en eindredactie

Jan Seys, Nancy Fockedeey, Bart De Smet (VLIZ), 059/33.60.00, jan.seys@vliz.be

Redactieleden

Jens Boyen, An Cliquet, Mathieu de Meyer, Binke D'Haese, Fien De Raedemaecker, Bart De Smet, Ine Demerre, Nancy Fockedeey, Jan Haelters, Francis Kerckhof, Hannelore Maelfait, Jan Mees, Tina Mertens, Tine Missiaen, Theo Notteboom, Hans Pirllet, Ruth Pirllet, Sam Provoost, Marc Ryckaert, Hendrik Schoukens, Jan Seys, Sofie Vandendriessche, Dieter Vanneste, Klaas Willaert

Zeewoordenteam

Roland Desnerck, Magda Devos, Nancy Fockedeey, Jan Seys, Johan Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe, Fons Verheyde

Met medewerking van

Bram Conings, Maxime Depoorter, Olivier Dochy, Hans Polet, Els Torrele en Wim De Winter

Vormgeving

Bredero Graphics, Melle

Foto's en grafieken

Annelies Tavernier, Bram Conings, Collectie University of Toronto, Ethic Ocean, FAO, Francis Kerckhof, GEBCO Compilation Group, GeoFish, ILVO, Jan Seys, Jan Vanhoutte, Maritime Boundaries Geodatabase, Michael W. Serruys, NUTS, Olivier Dochy, Philippe Troispont, Shutterstock, Stadsarchief Antwerpen, Vilda (Rollin Verlinde & Yves Adams), VLIZ, Westtoer (David Samyn), Wikimedia Commons, Wouter Deleersnyder, www.waarneming.be

Drukkerij

Lowyck drukkerij
Gedrukt op maco halfmat 115 g (FSC Mix credit)
in een oplage van 9.000 ex

Algemene informatie

VLIZ vzw
Jacobsenstraat 1, B-8400 Oostende
Tel.: 059 33 60 00
e-mail: info@vliz.be
www.vliz.be
ISSN 1376-926X

www.vliz.be

